

Grzegorz Ożdżyński, Jolanta Góral-Półroła, Mirosław Michalik

POROZMAWIAJMY O JĄKANIU

Streszczenie

Treść artykułu dotyczy badania interakcji w specyficznym dyskursie zaburzonym, opartej na dialogowej formie wypowiedzi, współtworzonej przez osoby jękające się. Analizy dialogów osób jękających się przeprowadzono na kilku płaszczyznach: formalno-strukturalnej (ocena trzech elementów wymiany – inicjacji, reakcji i cody), semantycznej (wymiana jako kumulacja współprodukowanego znaczenia), składniowej (wymiana jako sekwencja eliptycznych wypowiedzi, z których najmniejszy stopień eliptyczności przejawia inicjacja), pragmatycznej (wymiana jako negocjowanie przez interlokutorów wspólnego punktu widzenia, wspólnych referencji, dynamiczny proces przełamywania asymetrii wiedzy).

Słowa kluczowe: osoba jękająca się, nie płynność mówienia, dialog, rozmowa, wymiana, inicjacja, reakcja

LET'S TALK ABOUT STUTTERING

Summary

The purpose of the article is to discuss the interaction which takes place within the dialogue exchange of people with stuttering speech disorder. The analysis of the dialogues has been performed on several levels: structural (the assessment of the three elements of the exchange - initiation, reaction, coda), semantic (exchange as an accumulation of the co-produced meaning), syntactic (exchange as a sequence of elliptical sentences in which initiation shows the lowest degree of ellipticity), and pragmatic (exchange as negotiation of the common point of view and references, as a dynamic process of eliminating the asymmetry of knowledge).

Keywords: person with stuttering disorder, disruption of the speech flow, dialogue, conversation, exchange, initiation, reaction

Wstęp

Rozmowa z udziałem osoby jąkającej się nie była obiektem szerszych badań, mimo że jąkanie manifestuje się przede wszystkim w dialogu, a nie w monologu, w wypowiedzi spontanicznej – nie w przygotowanej, mimo że w przypadku jąkania mamy do czynienia z zaburzeniem o szerszym zakresie, obejmującym komunikację interpersonalną i stanowiącym często barierę w porozumiewaniu się (Tarkowski 2003).

W literaturze przedmiotu istnieje wiele doniesień na temat nie płynności mówienia w czasie czytania, opisywania, opowiadania (por. Tarkowski 2011), a mamy zdecydowanie mniej danych empirycznych o tym, jakie jest zachowanie słowne w czasie rozmowy zarówno osób jąkających się, jak i ich płynnie mówiących rozmówców. Nasze poznanie opiera się najczęściej na samoopisie umiejętności komunikacyjnych deklarowanych przez badanych różnymi skalami i kwestionariuszami (zob. Tarkowski 2007), a ten nie zawsze jest zgodny ze stanem rzeczywistym. Rzetelne informacje na ten temat można uzyskać przede wszystkim na drodze analizy próbek autentycznych konwersacji z udziałem osób jąkających się, bowiem – jak pisał A. Wilkoń (2003: 54) – „Nigdy nie wyjdziemy poza jałowe rozważania dotyczące dialogu, jego jednostek i struktur (hierarchicznych), jeśli nie przebadamy konkretnych rodzajów dialogów, tworzących konkretne akty mowy”.

Założenia teoretyczne

Badanie interakcji na podstawie wypowiedzi osób jąkających się zostało oparte na dialogowej formie wypowiedzi.

Teleologicznie *dialog* jest konstytuowaniem sensów wspólnych, wskutek nakładania na siebie różnych punktów widzenia, czy też negocjowania wspólnej wiedzy przez przełamywanie poznawczej asymetrii. W naszym przypadku chodzi o rozmowy na temat jąkania (szerzej, zaburzeń płynności mówienia). Nakładanie się potocznego i naukowego punktu widzenia, budowanie czy negocjowanie wspólnego sensu sugeruje, że dialog ma pewną historię w tym znaczeniu, że nie jest dowolną konfiguracją replik (taktów, segmentów). Występują one w określonym (narracyjnym) porządku.

M. Stubbs (1983) wychodzi z założenia, że dialog jest efektem społecznej interakcji i proponuje minimalną jednostkę dialogową w postaci *wymiany*, w której po inicjacji – w danym przypadku dokonanej przez partnera komunikacyjnego osoby jąkającej się (SL) (inicjacja pytania) – następuje obligatoryjna

odpowieź respondentą [R] (tu: osoby jękkającej się). Wymiana uzyskuje schematyczną postać: inicjacja (I) – odpowiedź (R) (ang. *response*) (Warchala 1991).

Jacek Warchala (1991) wymienia trzy elementy wymiany: *inicjację*, *reakcję* i *codę* (potwierdzenie). Elementami obligatoryjnymi w wymianie są: *inicjacja* (I), bez której wymiana nie zaistnieje, i *reakcja* (R), bez której nie zaistnieje dialog. Natomiast *coda* (C), (potwierdzanie wcześniejszego wątku), wydaje się elementem nieobligatoryjnym; należy jednak zwrócić uwagę, że istnieją sytuacje, kiedy *coda* jest konieczna (zob. Warchala 1991; por. także Michalik 2006; 2009)¹.

Wymiana przyjmuje postać zamkniętej sekwencji, w której elementy są w pewien określony sposób uporządkowane, mianowicie tak, że *inicjacja* rozpoczyna sekwencję, *reakcja* jest obligatoryjnie wprowadzona przez inicjację, a *coda* nieobligatoryjnie kończy wymianę. Jest to pewnego rodzaju schemat syntaktyczny, w którym elementy składowe zostały ściśle określone pod względem szyku i dynamiki narracji. Elementy te są nieprzestawialne i w tym sensie wymiana stanowi tekst spójny (Warchala 1991). Wymiana stanowi przykład progresywnego strukturywania dialogu – każda jego część przewiduje następną (I implikuje R lub jest przewidywana przez R, bądź jest przewidywana przez C); *coda* jest nieobligatoryjna (Warchala 1991).

Inicjowanie to kontynuowanie wymiany przez otwarcie stanu asymetrii wiedzy a równocześnie wprowadzenie nowego tematu lub podtematu; inicjacja stanowi tę część wymiany, która umożliwia wejście tej wymiany w większą sekwencję wymian tworzących linię tematyczną dialogu².

Po inicjacji następuje *reakcja*, czyli rozwinięcie (np. odpowiedź na pytanie o rozwinięcie). Mamy tu: reakcje uzupełnienia – po pytaniach o dopełnienie; reakcje rozstrzygnięcia (*tak, nie, na pewno*); reakcje zestawienia [przyłączenia] (*ja, też*), inne reakcje rozwinięcia.

1 Schematycznie strukturę wymiany można zapisać w postaci sekwencji [IR(C)], gdzie nawias kwadratowy oznacza granicę wymiany, a nawias okrągły – element redundantny (nadmiarowy). Jeżeli *coda* jest wymagana lub konieczna, wówczas reakcję należy opatrzyć dodatkowym kwalifikatorem ‘in’ [*coda* inicjująca] x: R in [I (R)].

2 W obrębie *inicjacji* wyróżnia się dwa typy funkcjonalne: a) niezależne kontekstualnie (zależne sytuacyjnie), czyli zwroty grzecznościowe, inicjacje przedstawiania się (prezentacji), inicjacje zależne od czynników zakłócających interakcję, inicjacje zależne od referenta; b) „zanurzone” (w kontekście), umotywowane kontekstem językowym, w którym utrzymują spójność dialogu, na zasadzie wewnątrztekstowych związków z kontekstem (inicjacja wprowadzona za pomocą współrzędniającego spójnika), albo upodrzedniający wskaźnik nawiązania w postaci upodrzedniającego spójnika, anafory (zaimki anaforyczne) struktury niewypełnionej, metatekstowe sygnały nawiązania (np. *w takim razie, w końcu, to znaczy*) i zewnątrz tekstowe związki z kontekstem (wiedza o świecie, tematy wspólne, tematyczny porządek czasu i przestrzeni /relacje ze zdarzeń/; modalna podstawa inicjacji – stosunek nadawcy względem przedstawionych faktów).

Wymianę kończy coda (termin z pochodzenia muzyczny) włoskie coda 'ogon', 'zakończenie', 'parafraza końcowa', która spełnia w dialogu funkcje metatekstowe; jest sygnałem terminalnym kończącym podtemat w obrębie mikrostruktury dialogowej wymiany, gdzie potwierdza także odbiór, spełniając sekundarnie funkcję fatyczną (metatekstową) (Warchała 1991: 63).

Na płaszczyźnie semantycznej wymianę można opisać jako kumulację współprodukowanego znaczenia, dla którego ramą jest inicjacja, lub jako sekwencję samodzielnego i kolejnych niesamodzielnego znaczeniowo elementów. Z punktu widzenia składni (nawiązania zewnętrznego) – wymianę można potraktować jako sekwencję eliptycznych wypowiedzi, z których najmniejszy stopień eliptyczności przejawia *inicjacja*, a jej stopień najwyższy reprezentuje *coda*. Na płaszczyźnie pragmatycznej określa się ją, jako negocjowanie przez interlokutorów wspólnego punktu widzenia, wspólnych referencji, jako dynamiczny proces przełamania asymetrii wiedzy (Warchała 1991).

W naszym ujęciu zwracamy uwagę na perlokucyjny aspekt *cody* [tego, co się osiąga przez mówienie], rozumiany jako „chęć wywoływania pozytywnych lub negatywnych (emocjonalnych) efektów u adresata” (Post 2001: 147).

Punktem wyjścia do opisu aktów perlokucyjnych powinny stać się ich *manifestacje*, rozumiane jako *efekty perlokucyjne*. John L. Austin (1962) przyjmuje, że owe efekty perlokucyjne mogą być emocjonalne, kognitywne [poznawcze] i behawioralne [zachowaniowe]. Te ostatnie traktuje się jako wykładniki efektów mentalnych (myślowych, psychicznych), przeważnie przekazanych werbalnie.

Analiza dialogów

Dialogi z udziałem osób jąkających się zostały poddane analizie uwzględniającej dwa kryteria: 1) kryterium wewnętrzne obejmujące budowę wymiany i jej strukturę, w obrębie którego wyróżnia się wymiany: *pełne*, *niewypełnione*, *defektywne* i *rozszerzone* (Sidor 2011); 2) kryterium zewnętrzne podziału wymian, które łączą się z poprzedzającym i następującym kontekstem oraz te, które nie uwzględniają kontekstu językowego. W skład tego kryterium wchodzi wymiany: *niezależne kontekstualnie* i *zależne kontekstualnie* (Warchała 1991).

Dialogiczna struktura wypowiedzi posłużyła także do oceny jednego z komponentów wymiany – *reakcji* osoby jąkającej się na inicjację partnera komunikacyjnego, która ze względu na rodzaj może być reakcją: *uzupełnienia*, *rozstrzygnięcia*, *zestawienia* oraz *rozwinienia* (por. Michalik 2006).

Dalsza analiza polegała na opisie realizacji intencji poprzez akty mowy. Kla-

syfikacja intencji obejmuje: wypowiedzi właściwe ze względu na emocjonalne funkcje wypowiedzi, informacyjne funkcje wypowiedzi (w tym Austinowskie ekspozytywne), behabitywne (akty sterujące) i modalne funkcje wypowiedzi (Jędrzejko 1987) oraz funkcje performatywne działania z pomocą znaków językowych (Grabias 1994).

W dalszym ciągu przytaczamy fragmenty^{3*} rozmów – tematycznie związanych z polem leksykalno-semantycznym ‘zaburzenia płynności mówienia’. Ich uczestnikami były osoby jąkające się (OJ) i słuchacze podyplomowych studiów logopedii (SL), prowadzonych przez Staropolską Szkołę Wyższą w Kielcach⁴.

Fr₁ – Fragment rozmowy nr 1:

Para przylegająca PP₁

SL Pytanie^{5**} inicjujące (kwestionariuszowe, o uzupełnienie i/lub rozwinięcie informacji);

– w partnerskiej (dialogowej) koleżeńskiej tonacji (rozmowy) na TY:

... *W jakim wieku zaczęłaś się jąkać?*

OJ (osoba jąkająca się (K. l. 20): Odpowiedź^{6***} „dosłowna” udzielającej wywiadu (z zachowaniem inwersji składników pytania:) w formie 1. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego:

... *zaczęłam się jąkać w wieku trzyyyynastu lat* [novum informacyjne], [por. (wtedy) kiedy miałam trzynaście lat].

Fr₁ – Para przylegająca nr 2 (PP₂):

Pytanie₂ (o uszczegółowienie informacji, profilowanie⁷ ze względu na pod-

3 * fragment ‘wyodrębniony [w wyniku badań kwestionariuszowych] część jakiejś całości, kawałek, wycinek, wyjątek, urywek odpowiednik akapitu (w wersji mówionej); ustęp tekstu mówionego zaczynający się od pytania kwestionariuszowego.

4 Większość cytowanych rozmów została opublikowana w pracy Jolanty Góral-Pórolki (2016).

5 ** Pytanie: Stosując Aj (akt mowy pytania) nadawca tu i teraz prosi odbiorcę o odpowiedź, czy istnieje lub zaistnieje (p), było, jest lub będzie możliwe, lub czy sformułowana w pytaniu opinia jest stosowna (Awdiejew 2004: 109); por. definicję słownikową; *pytanie* ‘zdanie lub równoważnik zdania użyte z intonacją pytającą (lub jej odpowiednikiem interpunkcyjnym) w celu uzyskania informacji, wiadomości’; *pytać* ‘zwracać się do kogo w formie wymagającej odpowiedzi, dowiadywać się, indagaować, zapytywać MSJP.

6 *** *Odpowiedź* ‘ustna lub pisemna reakcja na pytanie lub zwrot skierowana do kogoś, MSJP, 490; SWJP I, 662; Wierzbicka (1973/2004) – odpowiedź na pytanie: Co się stało? (w ślad za Leibnizem) eksplikuje następująco: Nie wiem – „Odpowiadam, że nie wiem – ‘chcę powiedzieć coś, co chciałaś spowodować, żebym powiedział mówiąc, że chcesz to wiedzieć; mówię: nie wiem (Wierzbicka 1973/2004: 41).

7 Na temat profilowania pojęć, por. R. Grzegorzczkova (1996: 11–26; 1998: 9–18).

kategorię jakości (jak?) i skutku⁸ (wskutek czego?):

SL: [dopytuję się:] ... *A jak to się stało, na skutek czego?*

OJ [odpowiedź „szkolna”] powtarzająca niektóre składniki pytania: ...*stało się* [tak] ... *na wskutek t-tego* [z tej przyczyny:] ... *że:*

– w konstrukcji upodrzedniającej

[w narracji pierwszoosobowej i trzecioosobowej czasu przeszłego:]

[podaję przyczynę:] ... w wieku trzynastu lat *wpadłam* dk. do grobu m-mojego dziadka podczas pogrzebu...

[wyjaśniam:] – w konstrukcji upodrzedniającej:

– w narracji trzecioosobowej, czasu przeszłego [opowiadam, relacjonuję:] ... *bo to było* tak... [formuła wprowadzenia], *że p(...)* *odczas* [w czasie] tego pogrzebu strasznie *padał* ndk. deszcz i po prostu *obsunęła* dk. mi się *n(...)* oga i *wpadłam* dk. [do grobu] ...

Fr₁ : [ciąg dalszy opowiadania]:

OJ [kontynuuję opowiadanie (relację)]

– w narracji pierwszoosobowej czasu przeszłego aspektu dokonanego: ... a tak *wpadłam* dk., *że przebiłam* dk. *praktycznie* ‘zupełnie’, ‘rzecz niebywała!’] *trumnę* i *wpadłam* dk. [por. upadłam] *n-na dziaaaadka* i [sądzę, myślę, stwierdzam, *że: praktycznie*⁹ od taaamtej pory [od tego zdarzenia] *za-za- zaczę(ę)łam się* dk. *jąkać* [por. zaczęło się moje jąkanie]...

Fr₁ – ciąg dalszy traumatycznej historii:

OJ [kontynuuję opowiadanie:] ... [informuję, mówię do ciebie z przejęciem:] ... ale to *było* tak, *że wiesz*¹⁰ po tym całym zajściu t-t-to *praktycznie* przez tydzień, albo nawet ponad tydzień *jąkałam się* ndk. non stop [por. bez przerwy], tak, tak jak na przykład [wyjaśniam, przybliżam moje problemy, mówię, jak się czułam:], *że nie potrafiłam* [nie mogłam] słowa pooowiedzieć dk. ... e-e bez takiego właśnie zaaajknięcia...

8 *skutek* ‘wynik następstwo, konsekwencja, rezultat czego, skuteczne działanie’; *na skutek*, *wskutek* (przysłówek) ‘w wyniku, w rezultacie’, ‘jako następstwo czego’ MSJP, 754; *na skutek* ‘wskazuje na przyczynę; *wskutek*, ‘w wyniku, w następstwie’ SWJP I, 571.

9 *praktycznie* I. ‘w sposób praktyczny, zgodnie z doświadczeniem w funkcji przerywnika tekstu mówionego zwrot imiesłowowy: ‘praktycznie rzecz biorąc’ ‘jeżeli daną rzecz się przemyśli, rozpatrzy, to... ‘właściwie’ (SWJP II, 141).

10 *wiesz*, podobnie jak *widzisz* ‘operator metatekstowy tekstu mówionego’ jest sygnałem kontaktu między partnerami dialogu; często stanowi zapowiedź nowej wypowiedzi, rozpoczyna wypowiedź oznajmującą (SWJP, II, 515).

F₁ – Para przylegająca₃:

OJ [kontynuuje swoje opowiadanie:] ... no ale *potem* t-to już mi się to usta – ustabilizowało [por. unormowało się] – w pytaniu upewniającym się: iii [stwierdzam, mogę powiedzieć: ,[że] jąkam się [tylko] troszkę(?) [proszę o potwierdzenie, upewnienie ‘chcę się upewnić’].

Interwencja:

– pytanie upewniające się (Boniecka 2000) ... *nie?* [‘czy nie tak?’]

SL (osoba prowadząca wywiad:) [potwierdzam, przytakuję] ... *tak, tak* ...

OJ Coda₁ (potwierdzam:) ... no ale od t-t-tamtego czasu o-o-ogólnie wiesz [muszę przyznać] wiesz, w ogóle ja byłam w strasznym *szoku*, jak mnie wyciągnęli stamtąd [z grobu dziadka] ...

[interwencja¹¹]:

SL [‘włączam się do rozmowy’] Coda₂ ‘przyznaję ci rację, ‘współczuję ci bardzo’ (serdecznie) [przyznaję, ... odczuwam empatię] ...to *musiało* być [rzeczywiście] *straszne!* [efekt perlokucyjny],

Fr₁ – Para przylegająca₄:

SL [potwierdzam, ‘współczuję ci’:] ... to [rzeczywiście] *musiało*¹²być *straszne!* [zmieniam tok [wątek] rozważań (dociekań):

– pytanie zależne (eliptyczne):

SL ... *A jeszcze* [mi powiedz, czy] *ktoś w twojej rodzinie się jąkał?*

OJ [odpowiadam z zastrzeżeniem, informuję, przypominam sobie, wyjaśniam:] ... *znaczy*¹³ [jakby to powiedzieć] jąkał się [rzeczywiście] ... m-mój tata, ale *potem* mu nnnormalnie przeszło (ustąpiło)...

Fr₁ – Para przylegająca₅:

SL [dopytuję się, proszę o dalsze informacje:] ... *i teraz się w ogóle nie jąka?*

OJ [potwierdzam, że ‘nie jąka się:’] ... *nie* ...

11 Według szkoły genewskiej *interwencja* składa się z aktu kierującego (sterującego), będącego jej osią oraz z aktów podrzędnych, np. rytualnych lub argumentacyjnych. Akt kierujący (sterujący) uznaje się za nieusuwalny składnik interwencji (Moeschler 1985).

12 *musieć* czasownik modalny 1) ‘robić coś nie mając możliwości uniknięcia tego’, ‘nie mieć wyboru (...) 2) ‘w połączeniu z innym czasownikiem wyrażonym w bezokoliczniku’ ‘z pewnością’, ‘prawdopodobnie, przypuszczalnie’ (SWJP I, 542).

13 (to) *znaczy* – operator metatekstowy: ‘w dialogu mówionym sygnalizuje często zmianę ról w mówieniu, stoi na początku wypowiedzi, która jest wyjaśnieniem, uzupełnieniem wypowiedzi partnera (w rozmowie) – zapowiada odpowiedź na pytanie (SWJP II, 664).

Fr₁ – Para przylegająca₆:

SL A czy są takie sytuacje, w których twoje jąkanie się nasila?

– odpowiedź w narracji pierwszoosobowej (czasu teraźniejszego): aspektu niedokonanego oraz dokonanego:

OJ [potwierdzam:]¹⁴ ... są także ... [objaśniam, wyjaśniam, daję przykłady:] ... są-są-są to na przykład [takie], w których [tak] się *deenerwuję* ndk., [wtedy, kiedy] *chcę* [modus] ndk. szybko *udzielić* dk. na przykład jakiejś oodpowiedzi i wtedy *zaczynam* się ndk. jąkać, a nawet się *zaaacinam* ndk. *jąkając się* [por. kiedy się jąkam] i nie potrafię [nie mogę] – w segmencie narracji perfektywnej (aspektu dokonanego): *dokończyć* dk. słowa ... ki-ki-kilka razy nawet, po-potrafię *poowtórzyć* dk. to to *zaająknięcie* takie i po prostu *nie potrafi(ę)* [modus] go *dokończyć* dk. [dictum] i nawet *potrafię*¹⁵ [zmuszony jestem] *powtórzyć* dk. to pięć-pięć raz(y) zanim, zanim *dokończę* dk. słowo... K. l. 20, NNM 8,53%.

Fr₂ – Fragment (rozmowy) nr 2:

Para przylegająca₁ [PP₁] (pytanie + odpowiedź) w nierównorzędnym układzie ról społecznych (mówienia „per pan” przez prowadzącego wywiad studenta logopedii do mężczyzny jąkającego się z zawodu – nauczyciela (l. 35):

SL – [pytam prosząc o rozstrzygnięcie:] ... Czy jąkanie przeszkadza [Panu] w pracy?

OJ – [odpowiadam potwierdzam, przytakuje:] ... *tak ... na pewno przeszkadza...* [wyjaśniam (uzupełniam informację:)] ... [to] *znaczy* [‘chodzi o to, że ‘jakby to powiedzieć’] ... [argumentuję¹⁶ uogólniająco:] ... *bo zawsze gdzieś tkwi* [we mnie lęk, niepokój], że – a nuż się [pojawi, a nuż zająkam się] ... [to] *znaczy* [‘chodzi o to’] *u mnie jest tak, że jak b-będę zmęczony* [forma czasu teraźniejszego w znaczeniu czasu przyszłego (będę), por. jak jestem zmęczony, jak byłem zmęczony] ... *no to gdzieś tam mimo wszystko wyjdzie* [‘pojawi się, ujawni się, dojdzie do głosu’] ...

Fr₂ – Para przylegająca₂: [PP₂] (pytanie o rozstrzygnięcie + odpowiedź pośrednia nawiązująca do wspomnień z młodości):

14 *potwierdzam: potwierdzać* ndk. / *potwierdzić* dk. ‘umacniać wiarygodność prawdziwość czegoś’, ‘stwierdzać to samo jeszcze raz’ SWJP II, 123; por. eksplikację A. Wierzbickiej: „Potwierdzam to, co on powiedział = ‘chcę spowodować, żebyś wiedział, czy to jest prawda czy nie; mówię to, co on powiedział jest prawdą” (Wierzbicka 1973/2004: 49).

15 *potrafić* ‘być w stanie zrobić coś, dokazać czegoś’ umieć coś (SWJP II, 122).

16 *argumentuję*: argumentować ndk. ‘przytaczać dowody służące do uzasadnienia lub obalenia jakiejś tezy’, ‘uzasadniać, motywować’ SWJP I, 23.

Inicjacja:

SL – [pytanie o rozstrzygnięcie:] ... *Czy u uczniów* [Pana] *to* [jąkanie] *wywołuje jakieś reakcje?*

Reakcja:

OJ [odpowiadam, informuję, jak próbuję niwelować niekorzystne reakcje: – w segmencie (module) narracji pierwszoosobowej: ... *znaczy ja nawet tego* [swego jąkania] *nie kryję* [nie taję], *wręcz im* [moim uczniom] *to mówię*¹⁷ bardzo często [to], że kiedyś się mocno *jąkałem* i *daję* [im] taki p-p-przykład – w segmencie wskazującym na emocjonalny efekt perlokucyjny: *dla mnie dość straszny* [por. przykry, brutalny, nieprzyjemny, bulwersujący, okrutny, deprymujący], *no ale wtedy, mówię* [cytuję, przytaczam, reaguję, odczuwam, przywołuję (na) myśl (zdanie)], że, *jakbym miał pistolet, to bym się zastrzelił w tym momencie...* [por. potoczny frazeologizm ‘na myśl o tym zapadłbym się pod ziemię’].

Fr₂ – Pary przylegające₃ (w obrębie jednej osoby jąkającej się):

– moduł relacji unaoczniającej z traumatycznego przeżycia związanego z jąkaniem:

OJ [przywołuję na myśl (z pamięci) pewne przykre zdarzenie związane z jąkaniem]... *no ale wtedy mówię* – efekt perlokucyjny (Post 2001): ... [tak to przeżyłem], że *jakbym miał pistolet, to bym się zastrzelił w tym momencie*, [wyjaśniam, przywołuję na myśl pewne zdarzenie, opowiadam, daję przykład traumatycznego zdarzenia] [przypominam sobie:]

– w pejzażu świadomości:

... *kupowałem* ndk. bilet do Granowa [uwaga nawiasowa:] [która to nazwa (Granowo)] ... mi zawsze kłopot [trudności] sprawiało, jak *mówiłem* ndk. „Granowo”, i [wspominam:]¹⁸ [przypominam sobie] ... *stoję* [w relacji naocznej – *praesens historicum*] ... [to było] na którymś roku studiów, (chyba na trzecim) w kolejce, bo [uwaga nawiasowa:] ... kiedyś kolejki *były* na dworcach ... i tak *czekam* [*praesens historicum*] ...

Fr₂ – Para przylegająca₄:

Interwencja (włączenie się do rozmowy prowadzącej wywiad):

17 *mówię* ‘porozumiewam się z innymi przy pomocy języka, mowy’; ‘komunikuję się; opowiadam komuś o czymś’; *verba dicendi* (austinowskie ekspozytywy (expositives); por. eksplikację: S jest P – Mówię ci, że S jest P = chcąc spowodować, żebyś to wiedział, mówię: S jest P (Wierzbicka 1973/2004: 34).

18 *wspominam* ‘myślę, mówię o tym, co się kiedyś wydarzyło; kieruję myśli ku przeszłym wydarzeniom, przeżyciom’ SWJP II, 544; *przypominam* (sobie), ‘odtwarzam w myślach dawne wydarzenia, fakty, wrażenia’ ‘przywodzę na pamięć’, ‘powracam myślą’ (SWJP II, 204).

SL [wtrącenie, pytanie, proszę o uściślenie, chcę się upewnić, czy chodzi o Poznań:] ... **W Poznaniu?**

OJ [potwierdzam:] ... *tak, w Poznaniu* ... [informuję:] ... *tam się z-z-zająknąłem* dk. ... [por. nie mogłem „wykrztusić” ani słowa] ...

Fr₂ – ciąg dalszy relacji unaoczniającej (reporterskiej) z traumatycznego przeżycia (związanego z jękaniem)

OJ [potwierdzam:] ...*tak w Poznaniu* [to się zdarzyło] ... *tam się z-z-zająknąłem* [zablokowałem się] ... [uwaga nawiasowa, ‘nawiasem mówiąc’] ... wtedy jakoś tych automatów było mało, [wyjaśniam:] ... – w segmencie potocznej argumentacji: *bo później wprowadzili automaty i można było*¹⁹ kupić [była możliwość kupienia] z automatu bilet [wspominam, przypominam sobie:] ... *nagle stoję* [praesens historicum] *przed kasą i już tak wiedziałem* [pamiętałem, miałem się na baczności], żeby nie mówić „Granowo”, tylko [należało] zacząć od czegoś innego: [cytuje, powiedziałem:] „*Proszę bilet do...*” *i nagle się zaciąłem* ... [efekt perlokucyjny (Post 2001; Maj 2014):] *i stoję cały czerwony ... i mnie – nie chce mi to słowo przejść przez gardło ... i ktoś [kolega?] z tyłu krzyknął: „Granowo!*

Fr₂ – segment przytoczenia:

– segment w pejzażu świadomości: ... i od tego momentu jadąc [kiedy jechałem] za tydzień już *myślałem* w tramwaju o-o-o tym, jak to zrobić, żeby mi się znowu to „Granowo” nic nie [przypomniało] nie „wskoczyło” [nie wyskoczyło] [por. nie przypomniało się, nie spowodowało blokady]...

Fr₂ – komentarze wartościujące (w obrębie sekwencji monologowej):

OJ [przypominam sobie:] ... i *oczywiście...* znowu się tak *zaciąłem*²⁰, żżż nie mogłem kupić i od tego m-m-momentu sobie wykombinowałem²¹ [wymyśliłem, por. książkowe: wykoncypowałem], że kupowałem bilet do Ptaszkowa [nawiasem mówiąc] „Ptaszkowo szło mi łatwo [por. przychodziło mi łatwiej]... [informuję:] ... a jak jechałem z Grodziska, to [prosiłem] do Strykowa... [stosowałem wybieg]:

19 *można było*: można ‘czasownik modalny, nieosobowy’ 1) ‘jest (było) możliwe’ ... ‘da się; ‘nie było problemu’ (ze zrobieniem czegoś, ‘były wszelkie dane ku czemuś; 2) nie było zabronione ‘nie było żadnych przeciwwskazań’, ‘wolno było’ (SWJP I, 538).

20 por. *zacinać się* (potoczne) ‘robić mimowolne przerwy podczas mówienia; ‘przedłużać artykulację niektórych głosek, sylab itp. (SWJP II, 601).

21 *wykombinowałem*: wykombinować dk. ‘sprytnie [przebiegle] coś wymyśleć, rozwiązać jakiś problem; ‘zabiegając o coś, pomysłowo, sprytnie zdobyć to; ‘załatwić’ (SWJP II, 563).

Interwencja (włączenie się do rozmowy w postaci żartobliwego komentara)

SL [pochwała, komentuje z uznaniem (wartościująco):] ... *Nieźle* [sprytnie] *Pan to wymyślił!* Fr₂.

Fr₂ – Segmenty wartościujące (w obrębie wypowiedzi monologicznej opowiadania):

– w pejzażu świadomości:

OJ [wspominam, przypominam sobie:] ... *pamiętam*²² [‘teraz’], [‘to, że] *omijałem* [stroniłem] *jak tylko mogłem to „Granowo”* [w pejzażu świadomości], to słowo [– w segmencie wartościowania:] ... *najgorzej* było jak: [które brzmiało:] Gdzie mieszkaś? ... i wtedy znowu – w segmencie modalizowania deontycznego *trzeba było*²³ [należało] *powiedzieć* – segment z przytoczeniem: [w Granowie] ... a-a-a-albo: „Gdzie się urodziłeś? ... bo [uwaga nawiasowa:] jeszcze się w domach [wtedy] rodziło – i było [pojawiało/pojawiło się] to nieszczęsne „Granowo” ...

[wyjaśniam:] ... jaaak już *mieszkałem* w Kotowie, to o tyle było łatwiej...

Fr₂ – Para [trójka, czwórka?] w „plecionce” tekstowej (?) przylegająca₅ [PP₅]:

SL [(pytam) proszę o rozstrzygnięcie tej kwestii]:

... ***A czy doświadczał Pan jakichś nieprzyjemności od kogoś z powodu jąkania?***

OJ [odpowiada zdecydowanie; zaprzecza kategorycznie:] ... nie, nie! ... to znaczy [jestem pewien, że] ... nigdy ... [wyjaśniam:] ... ja *wręcz*²⁴ [przeciwnie, wręcz odwrotnie], *można* powiedzieć, że z tego tytułu [powodu], że się jąkałem jakoś nie było [przykrości] ... [to] znaczy [wyjaśniam:] ... ja wręcz nawet to niekiedy [zdarzało się, że to] wykorzystywałem [na swoją korzyść obracałem]...

... p(...)o jakimś czasie doszło [dotarło to do mnie], że to mnie tyle nerwów koszsztuje, to jak kiedyś się nie nauczyłem wiersza ... to [było] jeszcze w podstawówce ... to tak *zacząłem* się jąkać, że nie mogłem słowa powiedzieć...

22 *Stwierdzenie* ‘pamiętam’ sprowadza się prawie bez reszty do powtórzenia, że w moim przekonaniu o czymś wiem lub coś znam” (Ayer 1965: 188); słusznie jednak dodając: „funkcjonowanie pamięci jest manifestacją wiedzy, ale pamięć sama w sobie nie daje podstaw do nadawania jej przypomnieniom rangi wiedzy” (Ayer 1965: 174; Laskowski 2008: 77).

23 *trzeba* czasownik modalny (deontyczny): 1. ‘wyraz używany dla wyrażenia obowiązku, powinności, stosowności działania’, ‘powinno się’ ‘wypada’ ‘należy’ (SWJP II, 448).

24 *wręcz* wyraz funkcyjny (modulant): ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że dane wyrażenie najlepiej oddaje faktyczny stan rzeczy’, ‘po prostu’ (SWJP II, 541); wykładnik nawiązania, wykładnik autokorekty (nadawcy wypowiedzi), wykładnik gradacji; synonim; wprost, quasi synonim: po prostu (Grochowski 1997: 100).

SL [włącza się, upewnia się, dopowiada:] ... **ale specjalnie?** [(w sposób umyślny, świadomy) to zrobiłeś, zrobił Pan?]...

OJ [potwierdza, przyznaje:] ... *tak ... trochę specjalnie* [to zrobiłem]...

Fr₂ – Para („trójka”) przylegająca₆:

OJ (M. l. 35) [przypominam sobie:] ... to jak kiedyś się *nie nauczyłem* wiersza ... jeszcze w podstawówce ... to tak [bardzo] *zaczęłam się jąkać*, że nie mogłam słowa powiedzieć...

SL [upewnia się, dopowiada; pytanie upewniające się:] ... *Ale specjalnie?*²⁵ [to zrobiłeś (świadomie, z premedytacją, celowo) to interesownie Pan robił?]

OJ [potwierdza częściowo:] ... tak ... t-trochę [‘po części’, ‘w pewnym sensie’] specjalnie [‘świadomie, celowo, interesownie’]...

[wspominam, przypominam sobie:] ... tak troszeczkę człowiek [‘ja’] szyję wy-wyciągnął [‘wyciągałem’, ‘skręcałem’²⁶, ‘wykręcałem’ (spastycznie?)] i trochę dodawałem [‘nadrabiałem miną i przyruchami’] tak, że i ona [nauczycielka] mówi... [cytuje, przytaczam:] ... „Widzę, że się trochę zzzdenerwowałaś, to usiądź [uspokój] i się przygotuj, i powiesz [mi ten wiersz] na następny raz”

Fr₃ – Fragment nr 3: składa się z dwu par przylegających (typu pytanie – odpowiedź)

Fr₃ – Para przylegająca₁ (PP₁):

– zawiera pytanie złożone (inicjujące) o rozwinięcie informacji i pytanie pomocnicze (sugerujące wybór alternatywny w zakresie dwu możliwości):

– pytam ogólnie (tak jak w kwestionariuszu):]

SL – pytanie₁ w tonacji partnerskiej (subiektywizujące, skierowane do ciebie): ...

... **Kto, twoim zdaniem, powinien²⁷ prowadzić terapię jąkania?**

SL – pytanie₂ (pomocnicze, o rozstrzygnięcie, sugerujące wybór spośród dwu możliwości:) ... [czy] *Lekarz*, [czy] *psycholog*?

OJ – odpowiedź mężczyzny jąkającego się [l. 22] wskazuje na zmianę strategii interakcyjnej – z informacyjno-weryfikacyjnej na strategię aksjologiczno-emotywną i metadyskursywną (Awdiejew 2004: 67–86):

OJ [oceniając stopień trudności:] ... *no to jest właśnie teraz ciężkie* [trudne,

25 *specjalnie* (przysłówek) ‘w sposób umyślny, wyjątkowy; ‘szczególnie’ (SWJP II, 336).

26 Por. etymologię *lęku*: *lękać(się)* ‘bać się’, *odczuwać strach*, prastłowiańskie *lękati (>*lęcati), ‘wyginać się, zginać > wyginać się ze strachu, przerażenia’ (SE Boryś, 286).

27 *powinien*, czasownik modalny (modalności deontycznej): 1) ‘mieć obowiązek zrobienia czegoś’, ‘być zobowiązanym do wykonania czegoś, do zachowania, zajęcia określonej postawy’, ‘winien (...); 3) ‘podlegać konieczności odpowiadania pewnym warunkom’ (SWJP II, 127).

skomplikowane] *pytanie*, uzasadniam – w segmencie argumentacji: [uzasadniam²⁸, dlaczego?] ... [dlatego że] bo to wła-wła-właśnie z ka-, z każdy ma inne po de, no podejście [spojrzenie] do właśnie osoby jąkającej, właśnie po prostu [to jest] zadanie [do wykonania]...

Fr₃ – ciąg dalszy wypowiedzi argumentacyjnej:

OJ ... *jest to po prostu zadanie* [do wykonania, do rozstrzygnięcia, do rozwiązania] ... [i] *tak, psycholog ma inne metody, logopeda inne baaaba...* [badania przeprowadza] ćwiczenia, inne metody [stosuje], *ale...*

– segment ze wskaźnikiem wartościowania i subiektywizowania oceny:

[wyrażam swoje zdanie (swój sąd), jestem zdania, myślę, sędzę, uważam:] ... *moim zdaniem najlepiej* [por. mogłaby pomóc] *pooom-m-mogłaby osoba, która się sama jąkała...*

Fr₃ – Para przylegająca:

SL [pytam przekornie [paradoksalnie], pytanie „podchwytliwe”]:

...A czy są sytuacje, w których jąkanie pomaga?

OJ [zamiast strategii informacyjno-weryfikacyjnej] odpowiedzi na pytanie o rozstrzygnięcie (tak – nie) – jąkający się mężczyzna stosuje taktykę (strategię) aksjologiczno-emotywną i metadyskursywną²⁹ (Awdiejew 2004) [*uwązam, że pytanie jest propozycją oceny zachowań policjantów wobec jąkających się kierowców*’(?)] [oceniam temat rozmów emocjonalnie i po trosze żartobliwie:]

OJ [uwązam, że... komentuję żartobliwie:] ... *o-o-o* [to jest] *ulubiony tematik!* [zdrobnienie i spieszczenie] ... [przyznaję, potwierdzam:] tak [się zdarza] ... [uzasadniam:] no niestety, jestem z zawodu kierowcą [supozycja: i *znam*³⁰ te sprawy z autopsji].

Fr₃ – moduł obserwacji – opowiadania o zachowaniach policjantów wobec jąkających się kierowców:

SL [pytanie „podchwytliwe”]: ... **A czy są sytuacje, w których jąkanie pomaga?**

Fr₃ – kombinacja narracji pierwszoosobowej [1] i trzecioosobowej (on, ona (policja) oni (policjanci) [2]).

28 *uzasadniam*: uzasadniać ndk. / uzasadnić dk. ‘podawać argumenty, dowody na prawdziwość, słuszność czegoś, ‘motywować, przekonywać, dowodzić argumentować’ (SWJP II, 492).

29 por. pojęcie *strategii metadyskursywnej* (Awdiejew 2004: 85–86).

30 *znam*: znać ndk. 1) mieć wiedzę, wyobrażenie, pojęcie o czymś, o kimś (...); 2) ‘mieć przyswojone wiadomości, opanowane umiejętności w jakiejś dziedzinie’; ‘umieć coś dobrze’ (SWJP II, 664).

OJ [potwierdzam, przyznaję:] ... [uzasadniam:] ... [1] no *niestety*³¹ [muszę przyznać, że] *jestem z zawodu kie-kierowca i po prostu jeżdżę sobie*³² *po drogach* [potoczne: sobie] *i czasami się zzzdarzy, że zatrzyma policja* [1] *i czasami no niestety* [muszę przyznać], *żeby uniknąć mandatu to po prostu*³³ *zaazaczynam się jąkać tak*, [2] *że po prostu nie-potrafią (oni – policjanci) mnie zzzrozumieć... czasami niektórzy scho-scho-schodzą z sumy* [odstępują od wyznaczonego wcześniejszego mandatu], *dają najniższy mandat, ale niiektórzy są tacy, że lubią wysłuchiwać [nie dają się nabrać] i wysłuchają do końca* i żadne takie [niewiele znaczące] *tego typu rzeczy* [wybiegi] *nie p(...)omagają ...*

Fr₃ – Para „przylegająca” (nawiązująca na odległość?):

SL [pytam:] ... *A czy są sytuacje, w których jąkanie pomaga?*

Fr₃ – [moduł rejestrujący zachowania policjantów wobec jękających się kierowców:

OJ [zmieniam wątek opowiadania (kierunek linii narracji):

... i żadne takie tego typu [małowartościowe] wybiegi, [forte] *nie p(...)omagają ...* [ale] *pomogło mi* [jąkanie] *na maturze z polskiego ...* [nawet] *ssama*³⁴ *pani nauczycielka z-z-z- polskiego podsunęła mi kilka fajnych pomysłów i mnie nauczyła do-do-dosłownie, dokładnie to [jąkanie] wykorzystywać na swoją stronę [na swoją korzyść] ...*

Coda (potwierdzenie³⁵, konkluzja)

31 *niestety* (wyraz modalny = modulant: ‘tym słowem mówiący wyraża niezadowolenie [i rozczarowanie z powodu] z danego stanu rzeczy i sygnalizuje, że spodziewał się bardziej pomyślnego rozwoju wypadków’, ‘żałuję’ segmentuje wypowiedź w dialogu, sygnalizując kłopoty z wyborem składników wypowiedzi; 2) ‘wprowadza wyjaśnienie wewnątrz repliki’; ustala równowagę pierwszego odcinka tekstu i jego eksplikacji, ‘mówiąc prosto’ (SWJP II, 103) SWJP I 607.

niestety od XVI w. przysłówek, który uwydatnia, że coś nie jest po myśli mówiącego, w XVI w. *niestety*, wyjątkowe *niestyty*, i *niestoty* oraz *niestocie* wyjątkowo *niestojcie*, ‘wyraża żal, ubolewanie’: ze staropolskiego od XV w. *niestojcielniestocie*, okrzyk wzywający pomocy przeciw przestępcy ‘łapaj’, gwałtu! biada! *niestety* [nic nie da się zrobić]; pierwotne: nie stójcie (od stać) (SE Boryś, 363).

32 *sobie* (modulant) ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że jego wypowiedź dotyczy rzeczy błahych, o których można wyrażać się bezceremonialnie, potocznie’ (SWJP II, 329).

33 *po prostu*: operator metatekstowy: 1) ‘zapowiada, bądź segmentuje wypowiedź dialogu; sygnalizuje kłopoty z wyborem składników wypowiedzi’ (SWJP II, 103).

34 *sam* (sama) przymiotnik, który wskazuje, że ktoś lub coś stanowi wyjątek wśród tego, co bierze się pod uwagę (SWJP II, 291).

35 *potwierdzenie* (potwierdzić dk., potwierdzać ndk., ‘umacniać wiarygodność, prawdziwość czegoś, stwierdzać to samo raz’ (SWJP II, 123), por. eksplikację A. Wierzbickiej. „Potwierdzam, to, co on powiedział = „Chcąc spowodować, żebyś wiedział, czy to co on powiedział, jest prawdą czy nie; mówią: to co on powiedział, jest prawdą” (Wierzbicka 1973/2004: 49).

OJ [komentuję, uzasadniam³⁶, uogólniam, wnioskuję, nawiązuję, parafrazuję:]

... *bo każdą wadę trzeba*³⁷ [powinno się, należy] umieć wykorzystać na swoją stronę [po to, w tym celu] żeby było lepiej...

Fr₄ – Fragment₄ – zawiera cztery pary przylegające (korespondujące):

Para korespondująca (odpowiadająca)₁: w konwencji oficjalnego mówienia per „pan” (zamiast partnerskiego TY) w relacji (podkreślającej różnicę wieku rozmówców): student logopedii (SL) prowadzący wywiad <> pacjent, udzielający wywiadu mężczyzna jękający się (l. 38):

Inicjacja:

– pytam (akt mowy), pytanie (genre, gatunek mowy):

– z pozycji prowadzącego wywiad:

SL – pytam (ogólnikowo):

– w sposób bliżej nieokreślony:

... *Czy ma Pan jakieś trudności z mówieniem?* (por. bardziej skonkretyzowane: Na czym polegają Pana trudności z mówieniem?);

Reakcja:

OJ – [odpowiadam: / informuję, wskazuję na przykre doświadczenia (przeżycia) związane z jękaniem:]

... *podczas mówienia yyy ludzie mnie tak yyy b(...)ardzo mnie –nie-nie rozumia*³⁸ [por. pierwszoosobowe: ‘nie spotykam się ze zrozumieniem’]... *i się yyy pooodśmiewują yyy* [por. wyśmiewają się, pokpiwają sobie] *i jest bardzo* [duży] *problem z yyy wy-wymową właśnie* [mam problem z wymową] *z wymową* [z wymawianiem (płynnym mówieniem) ...].

Fr₄ – Para (trójka?) przylegająca₂:

– pytanie szczegółowe (dotyczące zdarzeń z dzieciństwa); nawiązanie w postaci rzeczownika „problem” z odpowiedzi w parze przylegającej₁:

SL [pytanie₁ o rozstrzygnięcie:]

³⁶ por. też: *uzasadniam*: uzasadnić dk. / uzasadniać ndk. ‘podawać argumenty, dowody na prawdziwość, słusność czegoś; motywować, przekonywać, dowodzić, argumentować’ (SWJP II, 492).

³⁷ *trzeba*, czasownik modalny ‘wyraz używany dla wyrażenia obowiązku, powinności, stosowności działania; ‘powinno się, wypada, należy’ (SWJP II, 448).

³⁸ *nie rozumia* (nie rozumieją): *rozumieć* w zn. 3. ‘wczuwać się w wewnętrzne przeżycia innych osób; ‘starać się przyjąć ich punkt widzenia; ‘wykazywać dla kogoś zrozumienie’ (SWJP II, 270).

... **A w dzieciństwie** [novum] **mówienie** [czy] **było dla Pana problemem?**

OJ (M. I. 38) [potwierdzam, przyznaję³⁹, że tak] ... yyy... *w dzieciństwie właśnie było dlatego że* [wyjaśniam, argumentuję] w sposób wskazujący na dezintegrację składniową: *bo nie mogłem ani jednego słowoowa ani zdaania* [wypowiedzieć] *i było wtedy baaardzo cię...żko* właśnie było w rozmawianiu [por. z rozmową], *ucz-czeniu się* [z uczeniem się], *z rówieśnikami też...* [novum informacyjne]...

Reakcja:

Para przylegająca₃

SL pytam, reaguję na słowo „rówieśnicy” w wypowiedzi OJ (jako podstawę zakotwiczenia z pytania₂):

...*A na przykład rówieśnicy, czy Panu dokuczali?*

OJ [odpowiada nieskładnie:] yyy... *że i yyy na przykład wyyyzywali*, [przezywali, mówili], *że jāk(...)ałę mamy, że on „nie umie mówić” i takie* [tam] *podt-t-eksty*⁴⁰ [aluzje] oni [przycaczałi, używali] uuuzyyywane właśnie były...

Fr₄ – Para przylegająca (korespondująca)₄:

SL – pytanie o rozwinięcie (uzupełnienie informacji), korespondujące z postawą nauczycieli (wobec jākania):

... pytanie (o uzupełnienie):

... **Jaki stosunek mieli do tego [jākania] nauczyciele?**

OJ [odpowiadam, informuję:] ... yyy *nauczyciele yyy* mówili, *żeb-byem nie zwracał na to uwaaaagę* [por. *żebym się tym nie przejmował; żebym to bagatelizował*], *ale [zastrzegam się⁴¹] czasami no to nie wyyychodźć⁴²* [nie udawało się], *że nie było tak, [niestety] jjjak nauczyciele móóówili właśnie...*

Fr₅ – Fragment nr 5:

Para przylegająca₁ (proponuję + wyrażam zgodę):

Inicjacja

OJ (M. I. 30): [*proponuję*⁴³ (akt mowy)], propozycja (genre, gatunek mowy);

39 *przyznaję*: przyznać dk. / przyznawać ndk. uznawać czyjąś rację, przychyłać się do czyjegoś zdania, zgadzać się z kimś, z czymś; ‘przyświadczając, potwierdzając’ (SWJP II, 211). Por. eksplikację A. Wierzbickiej: „Przyznaję, że zrobiłem to = ‘Zakładając, że nikt nie chciałby musieć powiedzieć to o sobie’; nie chcąc powiedzieć o czymś, co jest prawdą, że nie jest prawdą: mówię: zrobiłem to” (Wierzbicka 1973/2004: 49).

40 *podtekst* ‘treść wypowiedzi, utworu, wyrażona nie wprost, lecz w ten sposób, żeby można się [było] jej domyślić’ (SWJP II, 79).

41 *zastrzegać się* ndk. / *zastrzec się* dk. ‘asekurując się wypowiadać się z góry przeciw czemuś, uprzedzać o czymś’ (SWJP II, 632);

42 *nie wychodziło* (‘nie udawało się’) wychodzić ‘być robionym, właściwie, należyście, tak jak ktoś tego oczekuje’, ‘udawać się’ (SWJP II, 553).

43 *proponuję* ‘przedstawiam propozycję, zwracam się do kogoś z czymś (z pomysłem, pro-

deklaruję się, zgłaszam chęć, gotowość wyrażam chęć odpowiedzi: – w oficjalnej relacji mówienia per „pan”, „pani”:

... [zgłaszam się do odpowiedzi] ... *Możę opowiedzieć*⁴⁴ *Pani o jąkaniu*... [pytam, upewniam się, sugeruję; pytanie o rozstrzygnięcie: (skierowane do prowadzącej wywiad SL)

OJ: [upewniam się; zachęcam] ... [czy] *chciałaby Pani posłuchać?* [w pejzażu akcji] – nagrywania tekstu rozmowy (wywiadu);

SL [akceptuję, wyrażam zgodę, chęć posłuchania (z zadowoleniem): [potwierdzam:] *Tak, oczywiście*⁴⁵

[dopowiadam, uzupełniam propozycję:] ... *I o Pana konkretnym przypadku [chciałabym (chcielibyśmy) usłyszeć]...*

Moduł rozpoczęcia (inicjacji) – segment [moduł] informacji metatekstowej:

[sygnalizuję (w formie uwagi nawiasowej) rozpoczęcie opowiadania (informację o jąkaniu) [zapowiadam:] stereotypowo (w formie uwagi nawiasowej), banalnie, szablonowo, po części żartobliwie:]

[proponuję:] ... *może zaczął od [tego, w ten sposób] ... jak się zaczyna [to znaczy] od początku* ... [w pejzażu akcji] [wspominam, przypominam sobie, o ile pamiętam:] ... *jąkałem się od dziewiątego, dzieeiesiątego roku życia* ... [w pejzażu świadomości].

Fr₅ – Moduł akcji rozgrywającej się w przeszłości [w pejzażu świadomości]: – (narracji pierwszoosobowej i trzecioosobowej): – w konstrukcjach upodrzędniających:

OJ [wspominam, o ile pamiętam:] *jąkałem się od dziewiątego, dzieeiesiątego roku życia ... to był czas, kiedy uświadomiłem*⁴⁶ *sobie [zorientowałem się, zacząłem zdawać sobie sprawę z czego:], że się jąkam...*

– w segmencie modalizowania epistemicznego (niepewności sądu) [wyr-

---

jektem) w swoim przekonaniu korzystnym, z intencją, żeby podjął on decyzję co do zrobienia lub niezrobienia czego’ SWJP II, 154; *proponowanie* ‘stosując Aj (akt proponowania, nadawca ma na celu nakłonić odbiorcę do wykonania (p), jego zdaniem korzystnego dla niego i odbiorcy, równocześnie pozostawia odbiorcy wolną wolę (por. wolną rękę, możliwość) wyboru wykonania (p), nie wykonania (p) lub wykonanie czegoś innego’ (Awdziejew 2004: 130).

44 *możę opowiedzieć* dk. mówić (lub pisać) o czymś, co się zdarzyło, dzieje się itp.: przedstawić jakieś zdarzenia, ciąg zdarzeń (historię / sytuację, opisywać, relacjonować (SWJP I, 689).

45 *oczywiście*₂, przysłówek ‘w sposób oczywisty, bez wątpliwości₃,’ (dopowiedzenie) ‘tym słowem mówiący odpowiada z pełnym przekonaniem twierdząco na zadane pytanie; naturalnie (SWJP I, 647).

46 *uświadomić* sobie ‘mieć świadomość czegoś’, ‘być świadomym czego’, ‘zaczynać zdawać sobie sprawę z czegoś’ (SWJP II, 489).

zam wątpliwość:] ... *nie jestem pewny*⁴⁷ [tego], czy się wcześniej *jąkałem*... [nawiasem mówiąc:] ... *zakładam* [‘przyjmuję’, ‘przypuszczam’] że nie ...

[informuje, o ile pamiętam:] ... *jąkąłem się* ... *praktycznie do tej pory się jąkam* [z tym tylko zastrzeżeniem] tylko że *jestem osobą*, która brała udział w paru terapiach...

Fr₅ moduł modalizowany w kategoriach wyrażania przekonania;

OJ [sądzę, jestem przekonany:] ... *to, że ja mogę* [mam możliwość] teraz *mówić* w sposób taki, a nie inny [w miarę płynny], *to nie jest wynikiem tego, że jąkanie samo się wyyycofało*... *to jest raczej*⁴⁸ *skutkiem duuużej ilości zarówno pracy i czasu poświęconej* [poprawiam się:] *poświęconego na to* [temu], żeby to jąkanie spróbować okiełznać [opanować] ...

Interwencja (włączam się do rozmowy)

SL [wyraża zadowolenie, oceniam pozytywnie:] ... *To bardzo ciekawe* [interesujące] ... [zachęcam, proszę kontynuować, nakłaniam do kontynuowania:] ... *Proszę*⁴⁹ *mówić dalej* ...

Fr₅ – moduł narracji opisowej:

– charakterystyka metod terapeutycznych,
– moduł popularnego wykładu⁵⁰ (pogawędki) i wypowiedzi seminaryjnej o cechach referatu⁵¹:

47 *pewny* ‘taki, co do którego nie ma wątpliwości, że się zdarzy’, ‘niechybny’, ‘zapewniony’ (SWJP II, 33).

48 *raczej*, wyraz modalny (modulant): 1. ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że używa danego wyrazu, wahając się, czy on dobrze oddaje stan rzeczy; skłaniam się do tego, żeby tak powiedzieć’, ‘właściwie’; 2. ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że ktoś wahając się w wyborze skłania się do danego działania bardziej niż do innych’; ‘lepiej, chętniej, bardziej; *raczej* w zn. operatora modalnego ‘wprowadza korektę w wypowiedzi mówionej’.

49 *prosić* 1. ‘zwracać się do kogoś, nalegać zwykle w sposób uprzejmy, dla uzyskania, otrzymania, wyjednania czegoś’ SWJP II, 155; akt prośby A. Awdiejew przedstawia w postaci definicji: *proszę* (akt), *prośba* (genre); „Stosując Aj [akt (gatunek) prośby], nadawca ma na celu nakłonić odbiorcę do wykonania (p), które jest dla niego korzystne, a w przypadku odmowy wykonania (p) przez odbiorcę ma prawo do zastosowania wobec niego sankcji moralnych (Awdiejew 2004: 132); W przypadku aktów *nakłaniających* odbiorcę do działania (proponowanie, prośba, żądanie) „Stosując Ajn. nadawca ma na celu pobudzić odbiorcę do wykorzystania korzystnego dla siebie lub dla niego działania” (Awdiejew 2004: 130).

50 *wykład* ‘forma prowadzenia zajęć dydaktycznych polegająca na ustnym przekazywaniu wiedzy w postaci jednostronnego ciągłego wywodu’ (SWJP II, 563); por. eksplikację: *wykład* ‘chcę powiedzieć do was różne rzeczy o X; sądzę, że powinniście wiedzieć coś o X; sądzę, że wiecie, że ja wiem dużo o X; mówię to, bo chcę żebyście wiedzieli coś o X’ (Wierzbicka 1983/2004: 101).

51 por. *referat*: ‘sądzę, że rozumiecie, że mogę powiedzieć dużo rzeczy o X, których wy nie

OJ ... generalnie na świecie [uwaga nawiasowa: zastrzegam się]:

... *przynajmniej*⁵² *na tyle, ile ja mam informacji* ... [informuję, sądzę] ... *nie ma-a-a metody, która pozwala jąkanie wyleczyć* ... [por. umożliwia leczenie]... [wyrażam opinię:] ... *są metody, które są metodami skutecznymi, ale tylko i wyłącznie dla peewnych osób* [charakteryzuję; informuję] ... *takie dwie naajważniejsze metody* [uwaga nawiasowa:] ... *które ja znam* [wymieniam, wyszczególniam, nazywam po imieniu:] to metoda niejakiego Van Ripera⁵³ [o ludziach, których się wymienia z nazwiska] [uwaga nawiasowa:] *to metoda bardzo popularna w Niemczech*...

Fr₅ – moduł narracji opisowej (w wypowiedzi typu wykładowego):

Oj ... [objaśniam, wyjaśniam:] ... *ta metoda polega na tym* [charakteryzuje się tym], żeby ... jąkać się bardzo mocno w pierwszej fazie...

[definiuję:] ... *pierwsza faza to [jest] tak zwana deeesensybilizacja czyli [potoczne rodzime określenie:] odczulenie*... [wyjaśniam:] *wiadomo*⁵⁴, że jąkanie wiąże się z bardzo dużym poczuciem dyskomfortu dla osoby jąkającej się, a taka den... deeesensybilizacja powoduje [sprawia], że przestajemy się jąkaniem przejmować.

– submoduł wypowiedzi wykładowej:

OJ [charakteryzuję kolejne etapy [terapii jąkania] ... *tak, że jednym z ostatnich etapów jest taaaka moowa prawie płynna*⁵⁵ [nawiasem mówiąc] *miałem okazję* [możliwość] nawet porozmawiać z człowiekiem, który prowadził taką

---

wiecie, bo pracowałem myśląc o X; sądzę, że powinienem wam teraz powiedzieć różne rzeczy o X, które wiem z tego powodu' (Wierzbicka 1983/2004: 102); por. *referat* w objaśnieniu słownikowym 1) omówienie jakiegoś problemu, sprawozdanie z jakiejś sprawy, działalności, mające formę pisemną lub przeznaczone do wyjaśnienia' (SWJP II, 231).

52 *przynajmniej* (wyraz funkcyjny, modulant) 'tym słowem mówiący sygnalizuje, że wymienione okoliczności (czynność, obecność lub zachowanie się jakiejś osoby, miejsce itp. nie spełniają jego oczekiwań, ale stanowią zadowalające i jednocześnie konieczne minimum'; 'choć', 'co najmniej', 'bodać' (SWJP II, 203; por. Grochowski 1997: 86–87).

53 Terapia Charlesa van Ripera (1973) zakłada nie tyle wyuczenie się płynnej mowy, lecz „jąkanie się bardziej płynne”. Autor uznał, że „terapię zorientowane na uzyskanie płynności mogą łatwo doprowadzić do płynności mowy, jednak utrzymanie na stałe tego efektu jest prawie niemożliwe” (Sidor 2011: 76).

54 *wiadomo* (modulant epistemiczny oczywistości sądu): 'tym słowem mówiący zaznacza, że wypowiedziany przez niego sąd jest ogólnie znany, oczywisty' (SWJP II, 511).

55 *prawie* (modulant) 'tym słowem mówiący sygnalizuje, że zasięg przestrzenny lub czasowy czegoś, liczba, wielkość miara czegoś, stopień intensywności jakiejś cechy zbliżają się do wskazanego w zdaniu, 'nieomal', 'bez mała; por. wykładnik kwantyfikacji ilościowej *prawie, nieomal* (Grochowski 1997: 83–84).

terapię w Niemczech ... [informuję, wymieniam kolejne metody:] ... kolejną metodą [oceniam:] taaaką bardzo radykalną [‘dążącą do realizowania skrajnych zasad’, ‘bezwzględna’];

– [moduł instrukcji (pouczenia)⁵⁶ wskazówki, jak to zrobić [– wskazówka praktyczna:] (uwaga nawiasowa:] ... no bo dla mnie jąkanie to jest tego typu problem, który... w którym [do którego] *nie można*⁵⁷ – *nie można* [por. nie należy, nie wolno] podchodzić łagodnie, tylko *trzeba* [powinno się] tym zająć radykalnie, albo się nie zajmować w ogóle; tylko i wyłącznie podejście radykalne według mnie daje szansę na to, żeby osiągnąć pewien sukces ...

Fr₅ – submoduł₂ dialogiczny wypowiedzi wykładowej:

– pytanie zadawane samemu sobie (pytanie deliberatywne):

OJ ... *tylko*⁵⁸ i wyłącznie podejście radykalne według mnie daje szansę na to, żeby osiągnąć sukces [tylko nasuwa się (pojawia się) pytanie], co jest definicją sukcesu? ... czy to jest zaprzestanie jąkania w ogóle, czy to jest inne podejście do swojego [jąkania] ... do pojawiających się zacięć (?) ...

Fr₅ – submoduł wykładowego toku (ciągu) wypowiedzi:

– wyjaśnianie zasad kolejnej metody terapii jąkania:

[informuję, wyszczególniam, wyliczam:] ... *kolejną metodą jest metoda pani Arutiunian*⁵⁹, *pani* [Profesor] z *Rosji* [por. studenckie „spoufalenie się” z naukowcami wysokiej klasy] ... [zwracam uwagę:] ... *ja brałem udział w terapii, która była prowadzona tą metodą* [wyjaśniam, objaśniam:] ... *polega na tym, że [zasadza się na tym, funkcjonuje według przyjętych zasad] mmm trochę dzieli się o-o-okresy terapii na pewne etapy... w pierwszym etapie, etap trwa dwa dni, ale wtedy nie mówi się w ogóle...*

56 *instrukcja* (pouczenie): 1) ‘opis kolejnych etapów postępowania, który pomaga w osiągnięciu zamierzonego celu’, ‘dokładne pouczenie’, ‘wskazówka’ (SWJP I, 324).

57 *można* w postaci zaprzeczonej *nie można* czasownik nieosobowy (modalny): 1) ‘jest możliwe, da się’, ‘nie ma problemu (ze zrobieniem czegoś; ‘są wszelkie dane ku czemuś’ (...)) 2) ‘nie jest zabronione, nie ma żadnych przeciwwskazań’, ‘wolno’ (SWJP I, 538).

58 *tylko* (modulant) ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że treść zdania stosuje się do danej wskazanej osoby, rzeczy, miejsca, czasu, sposobu, wielkości, cechy itd. i że nie stosuje się do żadnej innej; ‘jedynie, wyłącznie’ (SWJP II, 456).

59 Dla porównania – fragment podręcznika M. Sidor (2011), utrzymanego w stylu popularnonaukowym (wersja drukowana): Program Lilii Arutiunian: „L. Arutiunian (1997) opracowała *Kompleksową metodykę trwałej normalizacji mowy jąkających się*. Punktem wyjścia jest w niej konieczność destabilizacji TSP (tzn. trwałego stanu patologicznego), zacierania patologicznej pamięci, a następnie utworzenie na tym nowym tle (stanu funkcjonalnego mózgu) właściwych związków funkcjonalnych, które procesy zaburzone doprowadzają do normy” (Sidor 2011: 77).

Interwencja (włączenie się do rozmowy):

SL [dopytuję się, upewniam się, proszę o sprecyzowanie wypowiedzi, o dodatkowe informacje:] [czy ja dobrze Pana rozumiem? ... Czy to znaczy, że?] ... *to znaczy* [czy mam to rozumieć], że jeżeli Pan chce komuś zakomunikować, to nie może Pan mówić? [czy tak? proszę o wyjaśnienie].

OJ [potwierdzam, wyjaśniam, że nie mówi się] ... nie, nie mówi się w ogóle... [wyjaśniam, precyzuję, objaśniam:] ... to jest po to [w tym celu], żeby sobie trochę... dwa, trzy dni odpocząć [wyjaśniam:] ... bo w większości przypadków jąkanie wiąże się yyy z dużym wysiłkiem...

Fr₅ – submoduł popularnego objaśnienia:

OJ [tłumaczę, przybliżam:] pouczam (objaśniam): [por. bo to wygląda tak... 'innymi słowy':]

... ja w tej chwili, jak ... *roozmawiam* z Panią [uwaga nawiasowa:] ... może to nie tyle wysilek, ale [informuję, zwracam uwagę:] ... [to wtedy] moje mięśnie pracują w inny sposób, niż gdybym rozmawiał sam ze sobą [tłumaczę:] ... ja sobie to napięcie uświadomiłem dopiero wtedy, kiedy ono u mnie zniknęło...

Fr₅ Kolejny moduł instruującej wypowiedzi (o cechach pouczenia):

– sygnał zmiany tematu rozważań [uwaga metatekstowa dotycząca tematycznego ukształtowania treści:] ... ale wracając do metody Arutiunian – segment instruujący z użyciem nieosobowych form strony zwrotnej (się): [‘rzecz polega na tym, że ‘wyjaśniam’:] ... pierwsze dwa, trzy dni *nie mówi się nic, a potem zaczyna się mówić wolno i mówi się* bardzo wolno przez okres ... dwóch miesięcy, ... to [uwaga nawiasowa:] też oczywiście *zależy* od terapeuty ... *potem taaa* ... to tempo *się przyspiesza* i faktycznie *mówi się* normalnym tempem po [czas] [do] około roku ... i przez cały czas terapii *powinno się*⁶⁰ *zadawać* dwadzieścia pytań dziennie...

Fr₅ – Para przylegająca:

(w obrębie modułu instruowania – modalizowanego deontycznie):

OJ ... i przez cały czas terapii *powinno się zadawać* dwadzieścia pytań dziennie... takim tempem [– segment MY inkluzywnego:], czyli [to znaczy] *zaczepiamy* [por. oficjalne: indagujemy] przypadkowe [osoby] ludzi ... przypadkowe osoby na ulicy i *mówimy*...

---

⁶⁰ *powinien* czasownik modalny w zn. 2) ‘mieć coś zrobić (zgodnie z oczekiwaniami mówiącego, tak jak spodziewa się tego mówiący, np. w danym terminie, miejscu w określony sposób’; winien [winno się]) SWJP II, 127.

Interwencja:

– włącza się do rozmowy osoba prowadząca wywiad:

SL [dopowiadam, wyrażam swoją opinię, oceniam, dzielę się swoimi wrażeniami z warsztatów:] ... **To taka ekspozycyjna** [metoda] [narażona na bezpośredni kontakt, ekspozycję] ... **jest ta terapia**, [wyjaśniam, uzasadniam:] ... **bo wymaga** [potrzebuje tego koniecznie] **dużego ośmielenia**, **żeby ... obca osoba** [nawiązała kontakt słowny] ... **tak?** ... [upewniam się:] **to jest warunek?**

– w segmencie wartościującym (w kategoriach słuszności):

OJ [potwierdzam:] ... **tak ... dokładnie** [to] **jest to ... a** [przynaję; oceniam pozytywnie:] **słusznie Pani zauważyła ... jest to metoda mocno ekspozycyjna** [‘nastawiona na (wizualizację) pokaz, prezentowanie czego’ naocznie – w żargonie (profesjolekcie) terapeutycznym].

Fr₅ – w module argumentacyjnym (w wypowiedzi wykładowej):

OJ (M. l. 30) ... ale słusznie Pani zauważyła ... jest to [rzeczywiście] metoda mocno ekspozycyjna... [uzasadniam, podaję argumenty⁶¹:] **ponieważ** [dlatego że] samo jąkanie jest to ... pewnego rodzaju ... dla mnie jest to **fobia**⁶², fobia przed ludźmi, fobia związana z wystąpieniami, fobia związana z tym, jak ciebie oceniają, **dlatego** [sądzę] najlepszym elementem terapii jest **lincz** [wyjaśniam:] ... **lincz** [odwołuję się do znaczenia:] w sensie ... jakby [zbliżonym] ‘wychodząc mu na przeciw’ [por. w zn. ‘samosąd’?].

Fr₆ – Fragment₆

Para przylegająca (PP₁):

– pytanie o rozwinięcie konkretnej informacji (sformułowanej ogólnie, bez podania danych deiktycznych adresata):

SL: W którym roku życia pojawiło się [u ciebie/u Pana] **jąkanie?**

OJ [M. 36 lat] [odpowiadam w sposób przybliżony nie do końca sprecyzowany, modalizowany w kategoriach niepewności sądu:] ... **nie pamiętam dokładnie, ale było to chyba**⁶³ **między siódmym a dziesiątym rokiem życia**... [uzupełniam

61 *argument* ‘potwierdzający lub obalający sąd o czymś, motyw, racja’ [...] argumentować ‘przytaczać dowody służące do uzasadnienia lub obalenia jakiejś tezy’; ‘uzasadniać motywować’ (SWJP I, 23).

62 *fobia* ‘irracjonalny, obsesyjny lęk odczuwany wobec pewnych sytuacji, przedmiotów lub istot’ (SWJP I, 256).

63 *chyba* – modulant epistemiczny: ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że nie wie czegoś dokładnie, nie jest czegoś pewien, ale decyduje się to powiedzieć, sądząc, że to prawda’, ‘przypuszczalnie’, ‘być może’, ‘prawdopodobnie’, ‘bodaj’ (SWJP I, 118; Kategoria semantyczna party-

informacje o stresujące (i traumatyczne) okoliczności pojawienia się jąkania:

– opowiadam o stresującym epizodzie (w stronie biernej): ... *zostałem yyy p(...)przestraszony przez moją chrestną* [por. formę stron (diatezy) czynnej: *przestraszyła* dk. *mnie moja chrestna*] yyy w taaakiej b(...)rzydkiej masce „starego dziada” *przyszła* dk. ... *przy przywiozła* dk. z Czechosłowacji wtedy jeszcze yyy tą maskę iii tak się strasznie *prze-prze-przestrasz-szyłem*, że *popuściłem w spodnie* [‘oddałem trochę kału’ potoczne SPP, 69], i tego samego dnia właśnie nie mogłem się wysłowić dk. [uzasadniam], bo było taaak to nasilone, *że-że trudno mi mi-mi było coś powiedzieć...* teraz jest to tam [mniej nasilone] ... staram się ko-o-ontrolować, ale no *nie da się*⁶⁴ [‘nie ma możliwości’].

Fr₆ – Para (trójka) przylegająca₂:

SL [pytanie o rozstrzygnięcie (kwestionariuszowe); niwelujące dystans między uczestnikami wywiadu przez mówienie na ty):

... Czy odczuwałeś/odczuwasz lęk⁶⁵ przed mówieniem?

OJ [odpowiadam, koryguję (profiluję) nazwę lęku/strachu w kierunku (o cechy) wstydu:]

... ja się wstydzilem mówić ... bałem się [kompromitacji, ośmieszenia], [tego] żeby ze mnie się nie śmiali... [żeby nie być ośmieszonym] *no-n-wstydzilem się, ja-jjja przez, znaczy, prawie dwa albo trzy tygodnie tooo nie cho-o-dziłem do szkoły w ogóle*, w związku z tym jąkaniem...

[– włączam się do odpowiedzi:]

SL [z tego wnioskuje, domyślam się, że:] *... to znaczy, że koledzy dokuczali Tobie?* [czy mam rację?, czy się nie mylę?]

OJ [zaprzeczam:] *... [to] znaczy [jakby to powiedzieć?] ..., nie to* [nie tyle dokuczali], że *d(...)okuczali...* [wyjaśniam:] *... ja po prostu bałem się iść*, [to] *znaczy bałem, wstydzilem się iść do szkoły ... nie było żadnej* [sytuacji] ... [koryguję:] *yyy znaczy były tam sy-sytuacje, ale sp-sp-sporadycznie*, że wytykali mnie palcami ... dwa razy padło nawet słowo „jąkała”...

kuły *chyba*: wykładnik stosunku nadawcy do prawdziwości sądu; quasi-synonimy: *bodaj, może, pewnie, pewno, przypuszczalnie, zapewne*; antonimy (znaczenia przeciwstawne); *bez wątplenia, na pewno, niewątpliwie, z pewnością* (Grochowski 1997: 61–62).

64 Niosobowe *da się* (zaprzeczone: *nie da się*) jest predykatem (predykatywnym?) wyspecjalizowanym w wyrażaniu aletycznej możliwości; nie konotuje podmiotu ani nie wskazuje na subiekt modalizowany (y) (Ligara 1997: 250) przypisuje temu predykatowi zakończoną eksplikację: ‘jest możliwe [nie jest możliwe] zrealizować czynności (proces), spowodować stan P’.

65 *lęk* ‘uczucie powstające w sytuacji zagrożenia’; ‘niepokój’; ‘obawa’, *lękać się* ‘doznawać uczucia lęku: bać się kogoś lub czegoś’, ‘niepokoić się’, ‘trwożyć się o kogoś lub o coś (SWJP I, 461); por. też etymologię: *lękać się* od XV w. ‘bać się, odczuwać strach’ od prasłowiańskiego *lę-kati ‘wyginać się, zginać się, wyginać się ze strachu, przerażenia (SE Boryś 2006: 286).

Fr₆ – Para przylegająca₃ (pytanie – z rozbudowaną odpowiedzią w formie emocjonalnego zwierzenia):

[pytanie z nieokreśloną unikową (zneutralizowaną) formą grzecznościową]

SL [pytam ogólnikowo:] ... **W jaki sposób przebiegało** („twoje” / „Pana”) **jąkanie?**

– w pejzażu akcji (aktualnej wypowiedzi):

OJ [odwołuję się] (powołuję się na wcześniejszą wypowiedź) [informuję, jak już mówiłem:] ... *no naaa pop(...)*oczątku [uwaga nawiasowa:] ... *tak jak powiedziałem...*

– w pejzażu świadomości

[informuję, przypominam:] ... b-b- *bodajże*⁶⁶ [chyba] *do mieeesiąca* [uzasadniam to, co było:], *bo to było tak silne, że ja ten miesiąc praktycznie nie mówiłem, bo* [dlatego], *że się wstydziłem* ... później [opowiadam dalszą historię:] *przez okres tam półroczny, roczny może*⁶⁷ [nie jestem pewien] *takie stopniowo raz było* [naprzemienne wahanie] *w porządku, później było źle...*

[– emocjonalne zwierzenie⁶⁸:] ... [gorzka refleksja:] ... *n...atomiast im starszy człowiek* [im byłem starszy], [to] *coraz bardziej za-za-zaczynam* [zaczynałem] *się jąkać* ... [przyznaję (z żalem, rezygnacją i goryczą):] ... *tak no i nie moogę* [nie mogłem] *w żaden sposób powstrzymać* [jąkania]!

– w pejzażu akcji [nagrywania wypowiedzi]

[nie kryję rozgoryczenia; wyrażam pragnienie:] ... [pragnę; życzę sobie] t-t-t-*taaak bym bardzo chciał!* [mówić płynnie]... [efekt perlokucyjny];

[uzasadniam, wyznaję(ą)⁶⁹:] Coda (emocjonalny, pesymistyczny akord rezygnacji w zakończeniu) ... *bo w-w-w-[jąkanie] żżżycie mi, ni-ni-ni-niszczy!!* (JGP 114–115).

66 *bodajże*, wyraz modalny por. *bodajże* w zn. 3. ‘wyraz, którym mówiący zaznacza, że wiedział coś, ale nie może sobie tego przypomnieć i decyduje się powiedzieć to, co przypuszczalnie jest prawdą’, ‘chyba’ (SWJP I, 66) por. partykuła *bodaj* – wykładnik stosunku nadawcy do prawdziwości sądu: quasi-synonimy: *chyba, może, pewnie, pewno, przypuszczalnie, zapewne* (Grochowski 1997: 52).

67 *może* (modulant) ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że uważa to co mówi za przypuszczalnie prawdziwe, zgodne z tym co jest w ogóle możliwe’, ‘mam podstawy przypuszczać, że tak jest’ (SWJP I, 538).

68 *zwierzenie* [zwierzam się (akt), zwierzenie genre, gatunek mowy] ‘to z czego ktoś się zwierzył?’; ‘poufne wyznanie’; zwierzać się (zwierzam się – akt mowy) ‘opowiadać komuś o swoich osobistych sprawach, przeżyciach; wyznawać coś komuś w zaufaniu’ (SWJP II, 675).

69 *wyznać* (akt): wyznawać ndk. / wyznać dk. ‘przyznawać się do czegoś, wyjawiać coś, zwierzać się komuś z czegoś; wyznanie (genre, gatunek): ‘wyjawienie czegoś w słowach, zwierzenie się, przyznanie się do czegoś; [wypowiedź o cechach wyznania] (SWJP II, 589).

Fr₆ – Para przylegająca₄:

– emocjonalne wyznanie (jako efekt perlokucyjny)

[twierdząc, zauważam, zwieram się, odkrywam, wyznaję przed tobą:]

OJ ... *tak, no i no nie moogę w żaden sposób powstrzymać* [jąkania]...

– efekt perlokucyjny (w postaci rezygnacji i rozgoryczenia) [wyrażam pragnienie:] ... *a t-t-taaak bym bardzo chciał!* [uzasadniam emocjonalnie:] ... bo [jąkanie] *w-w-w-życie mi ni-ni-ni-niszczy!!!*

– włączam się do tego emocjonalnego wyznania:

SL [parafrazuję, wyrażam współczucie:] ... *czyli* [jeśli dobrze rozumiem:] *mówisz, że ciężko żyć z jąkaniem* (?) ...

OJ [potwierdzam z rozgoryczeniem:] ... *oj! strasznie! ... oj! strasznie!* [ocenam emocjonalnie:] ... *coraz gorzej właśnie się dzieje* [por. czuję się coraz gorzej], [efekt perlokucyjny];

[uzasadniam racjonalnie:] ... *przeszkadza mi to, booo* [tym bardziej, że] mam taaaką pracę jaką mam [nic na to nie poradzę (muszę się z tym pogodzić, z intonacją rezygnacji)];

[argumentuję rzeczowo:] ... *ja p(...)racuję z dużą ilością [liczbą] ludzi ... [więc] muszę⁷⁰ się wy-wy-wykomunikować [sprawnie porozumiewać] z kelnerkami, które odbierają potrawy ... tak, i jest* [pojawia się] *problem cz-cz-cza-sem* [uzasadniam, argumentuję:] ... no bo nie mogę się wysłowić, bo-bo-bo mam kilka zamówień ... bo *chcę p...[powiedzieć] mówić za szybko i o-o-o-one* nie rozumią [nie rozumieją], co ja do nich rozmawiam [zamiast: mówię].

Fr₇ – Fragment,

Para przylegająca (korespondująca): pytanie kwestionariuszowe (o rozwinięcie informacji) w konwencji oficjalnego mówienia per „pani” (K. 35 l.) – sekwencja odpowiedzi osoby jąkającej się (OJ) w konwencji narracji pierwszoosobowej (czasu przeszłego), wartościującej:

SL (pytanie kwestionariuszowe): ... *Od kiedy towarzyszy Pani ta niepełność* [por. *Od kiedy cierpi Pani (cierpisz) na tę dolegliwość?*]⁷¹

⁷⁰ *muszę* (się porozumieć): musieć 1) ‘robić coś, nie mając możliwości uniknięcia tego; nie mieć wyboru’; 2) ‘robić coś niekoniecznie z własnej chęci, ale z przekonania o potrzebie, słuszności robienia tego’ [...] w połączeniu z innym czasownikiem wyrażonym w bezokoliczniku: ‘z pewnością, ‘prawdopodobnie’, ‘przypuszczalnie’ (SWJP I, 542).

Słowniki i opracowania polskie (por. np. Jędrzejko (1987) wyróżniają dla czasownika *musieć* dwie grupy znaczeń: 1) znaczenie ‘obowiązku’, ‘konieczności’ oraz 2) znaczenia epistemiczne: ‘jest pewne, bardzo prawdopodobne dla nadawcy (N), że P (= zdanie S lub nadawca N) uważa za pewne, bardzo prawdopodobne, że P.

⁷¹ *dolegliwość*: 1) ‘ból, cierpienie fizyczne, choroba, przypadłość, niedyspozycja’ [...] 2)

– w obrębie modułu narracyjnego form 1. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego; aspektu niedokonanego):

OJ [odpowiadam, udzielam odpowiedzi w formie pierwszej osoby czasu przeszłego / czasu przyszłego – czasowników dokonanych] ... *ja odkąd* [od kiedy] – *sięgnę* dk. *pamięcią, to zaaapowietrzałam się*⁷² ndk. [por. miałam kłopot (trudności) z oddychaniem (z fonacją)] ... *i* [oceniam, wyrażam opinię:] *kiedyś właśnie, jako dzieciak* [dziecko], *to gorzej to pewno znosiłam* ndk. [uzasadniam:], *bo-bo-bo było takie wyśmiewanie się* [por. spotykałam się z takim wyśmiewaniem się] *przez drugie osoby ... ś-śmiali się* [wyśmiewali się] ... [-przypominam sobie – w pejzażu świadomości:] ... *nawet miałem taki przydomek* [przezwisko] „*jąkała*” w związku z jękaniem ...

Fr₇ – ciąg dalszy modułu narracji pierwszoosobowej czasu przeszłego:

OJ [kontynuuję informację o trudnościach związanych z jękaniem] ... *miaaałam problemy też* [wskaźnik nawiązania] *na lekcjach ... ze sprawdzianów* [pisemnych] *miałam piątki*, [uzasadniam:] bo [przypominam – uwaga nawiasowa:] *w tamtych czasach, najwyższy stopień to była piątka, a* [przypominam sobie:] *z ustnych* [sprawdzianów] *to cz-czasami też mi dokańczano wyrazy* [‘ktoś dokańczał’ (bliżej nieokreślona osoba: nauczyciel, koledzy) z klasy] ... *na -naaauczyciel*, [potoczne uzasadnienie:] *bo* [nawiasem mówiąc] *już go to pewnie wkurzało* [potoczne ‘denerwowało’] ... *pomagał ... jaaak ja mówiłam jakiś wyraz i nie byłam w stanie powiedzieć i nauczyciel kończył ... to-to wtedy, w tym momencie się to naaasiłało jeszcze to jękanie ...*

SL [współczuję, próbuję określić (nazwać) ten stan inaczej, parafrazuję:] ... [rozumiem że domyślam się:] ... *denerwowała się Pani, że* [z tego powodu] *nie może dokończyć* [?] ... [upewniam się: czy nie tak?]

OJ [potwierdzam:] ... *tak*, [wyjaśniam:] *to się* [wtedy] *denerwuje człowiek ... więc* [wnioskuję:] *mi się nasilało...*

Fr₇ – moduł narracji opowiadania włączonego w tok rozmowy (pytania) i (odpowiedzi):

– uczestniczka wywiadu (jąkająca się kobieta) (OJ, l. 35) zwraca się do prowadzącej wywiad (SL); studentki logopedii.

OJ [zwracam uwagę:] ... *w szkole średniej* [podam (przytoczę) *taki przykład*

⁷² ‘kłopot, zmartwienie, nieprzyjemność’; brak komfortu, utrudnienie (SWJP I, 185).

⁷² *zapowietrzyć się* dk./*zapowietrzać się* ndk. ‘powodować dostanie się do jakiejś instalacji, urządzenia pewnych ilości powietrza szkodliwie wpływającego na działanie czegoś’; zwykle o kaloryferach ‘ulegać zapowietrzeniu’ (SWJP II, 625).

(metatekstowe):] ... *ta-taki przykład* [taką historię] *opowiem*⁷³ *Pani* [por. proponuję: Pozwoli Pani, że opowiem] ... *język rosyjski* [informuję: rzecz rozgrywa się, dotyczy epizodu związanego z lekcją języka rosyjskiego:] ... *miałam baaardzo ładną na-nauczycielkę ... miła, sy-sy-sym ... pa-atyczną* [była], *ale* [rzecz komplikuje fakt, że ...], *widziała mnie kiedyś z chłopakiem jak szłam ...* [wspominam – w pejzażu świadomości:] *tak mi się to jakoś zakodowało* [utrwaliło w pamięci] *psychicznie*, [wyjaśniam:] ... *kiedyś to po prostu byłam* [mieszkałam] *w internacie*, [argumentuję, wskazuję przyczynę zdenerwowania] *więc bałam się* (obawiałam się), że ona poinformuje kierownika internatu...

[segment emocjonalnego wartościowania:]

OJ ... *na szczęście była w porządku* [zachowała się jak trzeba, jak należy, fair (przyzwoicie)] [uzasadniam:] ... [bo] *nie poinformowała ...* [nie wydała, żargonowe: nie przekablowała mnie].

F₇ – ciąg dalszy opowiadania na temat pewnego epizodu (z lekcją języka rosyjskiego w tle);

– w pejzażu akcji i świadomości (mówię teraz) o tym, co miało miejsce w przeszłości (Bruner 1986);

OJ [wspominam⁷⁴ to, co się działo:] ... *ale u niej* [nauczycielki języka rosyjskiego] *na lekcji, to ja po prostu byłam tak wyko-ko-kończona* [wyczerpana psychicznie, zestresowana], że ja nie byłam w stanie odpowiedzieć ustnie nic ... albo otrzymywałam dwójkę, [albo] *ooceny pisemne to ratowały mnie*, [dlatego] że miałam pozytywne, a [wspominam, oceniam:] *najgorzej – najgorzej było z wierszem* [wyjaśniam dlaczego:] ... *to jak przyszło mówić wiersz, to nie byłam w stanie* [nic powiedzieć] ... *zaczęłam dk. jeden wyraz powtarzając te pieeerwsze sylaby i w końcu dochodziłam do takiego stopnia* [wyjaśniam, uzasadniam:] ... *bo wiara* [koledzy z klasy ‘którym można zawierzyć’] *zaczęła chichotać, odpowiadałam po polsku, że jestem nieprzygotowana ...*

Fr₇ – submoduł opowiadania na temat (dodatkowych) trudności osoby jąkającej się na lekcji języka rosyjskiego:

OJ [zwracam uwagę:] ... *nie wolno*⁷⁵ *nam było mówić* [mieliśmy zakaz, mie-

73 *opowiedzieć* dk. / *opowiadać* ‘mówić (lub pisać) o czymś, co się zdarzyło, dzieje się, itp.; ‘przedstawić jakieś zdarzenia, ciąg zdarzeń, historię, sytuację’, ‘opisywać’, ‘relacjonować’ (SWJP I, 689).

74 *wspominać* ndk. / *wspomnieć* dk. 1) ‘myśleć, mówić o tym co się kiedyś wydarzyło; kierować myśli ku przeszłym wydarzeniom, przeżyciom’; 2) ‘mówić o czymś, zwłaszcza mimochodem, napomykać, robić wzmiankę’ (SWJP II, 544).

75 czasownik modalny, zaprzeczony (*nie wolno*) w znaczeniu zakazu wskazuje na inte-

liśmy zabronione] *na na* języku rosyjskim w języku polskim, tylko wszystko po rosyjsku...

[wspominam:] ... nie byłam w stanie *wystękać* [por. wykrztusić] kompletnie nic ... i oczywiście ootrzymywałam dwójkę...

– dodatkowy epizod: [wspominam, przypominam sobie:] ... *i kie-kiedyś ko-ooleżanka tak się zezłościła* dk. na mnie [z tego powodu, że], *bo* [wcześniej] *przepytywała* ndk. *mnie* [sprawdzała, czy jestem (byłam) przygotowana [okazało się że:]] *płynnie mówiłam* ndk. ... i [wtedy, w tej sytuacji] *wstała i powiedziała, że ja ten wiersz umiem* [uzasadniam:] ... [dlatego], *bo uczyłam się i ani razu się nie-nie pomyliłam, tylko* (ale) *z powodu tego, że się jąkam* ...

Fr₇ – w submodule narracyjnym opowiadania – w segmencie wartościującym (oceny negatywnej i pozytywnej):

... *wiara* – [koleżanki i koledzy, którym można zawierzyć (zaufać), na których można liczyć] [uwaga nawiasowa – wartościująca (zastrzeżenia):] ... *jeżeli można* [wolno]⁷⁶ tak ująć [z intonacją ironiczną] ... *koledzy, koleżanki*, [komentarz wartościujący negatywnej oceny] [mam do nich żal] ... *bo gdyby byli prawdziwymi* [autentycznymi, dobrymi kolegami], *to by – to by się nie śmiali...*

– dla porównania – wartościowanie superlatywne [w tonacji żartobliwego ironizowania:] ...

OJ ... *no więc pani profesor wpadła na genialny pomysł* [por. znakomity, wspaniały, interesujący ‘sprytny, przebiegły’ pomysł] ... *kazała mi* [– opisowe, nieperformatywne: poleciła mi] *wyciągnąć kartkę, napisać wiersz i ootrzymywałam wtedy pozytywną oocenę...*

Fr₈ – Fragment, który składa się z dwu par przylegających (korespondujących) o typowej dla wywiadu strukturze pytania i odpowiedzi:

Para przylegająca₁:

[kwestionariuszowe (oficjalne) pytanie o rozstrzygnięcie, z partnerskim wskaźnikiem, subiektywizacji „twoim zdaniem” skierowanym do 28-letniej kobiety jękającej się:]

SL: *Czy Twoim zdaniem występuje jakiś stereotyp⁷⁷ osoby jękającej się?* –

resującą grę negacji w obrębie takich typów wypowiedzi jak *rozkaz* (*polecenie, nakaz*), *zakaz*, *i pozwolenie*; gdzie *zakaz* jest negatywnym rozkazem, a *pozwolenie* negacją zakazu; *pozwalam* – mówię ‘wolno ci to robić’ i *zakaz* – mówię ‘nie wolno ci tego robić’, ‘zabraniam ci tego’ (por. Leech 1966: 206; Wierzbicka 1973: 211).

⁷⁶ *można* (1) ‘jest możliwe, da się, nie ma problemu (ze zrobieniem czegoś)’; są wszelkie dane ku czemuś (...) (2) ‘nie jest zabronione, nie ma żadnych przeciwwskazań’, ‘wolno’ (por. *wolno* ‘jest, było, będzie’ dozwolone’; ‘zezwała się na coś’ ‘można’ (SWJP II, 536).

⁷⁷ Por. *stereotyp* w znaczeniu psychologicznym i socjologicznym: ‘funkcjonujący w świa-

towarzyszy temu pytanie wspomagające i uzupełniające (o rozwinięcie informacji): – które możemy opatrzyć wskaźnikiem synonimiczności:

SL [inaczej mówiąc:] ... *Co przeciętny człowiek [por. zwyczajny Polak] wie o jąkaniu?*

OJ [odpowiadam w zasadzie przecząco, opatrując uzasadnienie szeregiem dywagacji, rozterek i wątpliwości:]

... [jestem zdania:] ... *myślę [sądzę], że niewiele, [uzasadniam:] ... bo-bo problem istnieje, iii – istniał, ale niewiele się o nim mówi naprawdę*⁷⁸ [powtarzam pytanie (echolalicznie)] ... *czy jest jakiś stereotyp?*

[zaprzeczam:] [... *nie* ... [uzasadniam w sposób uporządkowany, wymieniam argumenty:] [w kolejności:] ... *po pierwsze, każdy [jąkający się] jest inny* ... [argumentuję:] *znam kilka osób, które się jękają w mniejszym i większym stopniu i każda yyy z nich jest inną osobą, tak naprawdę, w sensie zachowania, w sensie podejścia do pewnych rzeczy i do tego swojego problemu...*

Fr₈ – ciąg dalszy odpowiedzi osoby jękającej się, która argumentuje, wskazując na komplikacje związane z diagnozą i terapią logopedyczną:

OJ ... *nie przeszkadza im to [jąkanie], inni próbują z tym walczyć w ja-jakis tam sposób...* [uwaga nawiasowa:] ... *nie wiem*⁷⁹ [jakby to powiedzieć] [wyjaśniam, czy] [ma] *wolniej mówić, yyy [czy] rozkładać na części [po to], żeby to w mia-miarę pły-płynniej t-ta rozmowa im pop... prostu szła [przebiegała]*⁸⁰.

Fr₈ – Para przylegająca₂:

[pytanie partnerskie (per „Ty”) koresponduje z odpowiedzią rozbudowaną

---

domości społecznej skrótowy, uproszczony, wartościujący obraz rzeczywistości odnoszący się do osób, rzeczy lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalony jednak przez tradycję i nieulegający zmianom, 'szablon' (SWJP II, 356; J. Bartmiński, J. Panasiuk 1993: 363–388). Por. *stereotyp* w zn. specjalistycznym związanym z terapią zaburzeń płynności mówienia w programie Lili Arutiunian (1997): „Główną zasadą „Kompleksowej metodyki trwałej normalizacji mowy jękających się” jest „rzeczywiste formowanie nowego stereotypu w procesie aktywnego nauczania mózgu, a nie poprawianie zaburzonych stron aparatu mowy” (Sidor 2011: 77).

78 *naprawdę* – modulant 'tym słowem mówiący zapewnia o prawdziwości swego sądu'; 'uwierz mi, że to co mówię jest prawdą, 'rzeczywiście', 'istotnie' (SWJP I, 566).

79 *nie wiem*; por. eksplikację A. Wierzbickiej: – na pytanie: Co się stało? – odpowiadam, że nie wiem = 'chcę powiedzieć coś, co chciałaś spowodować, żebym powiedział; mówiąc, że chcesz to wiedzieć, mówię: nie wiem' (Wierzbicka 1973/2004: 201–219); por. wiedzieć 'mieć wiadomości na jakiś temat, być świadomym czego, orientować się w czymś, 'zdawać sobie sprawę z czegoś' (SWJP II, 515); *nie wiem* co (potoczne: nie wiadomo co) 'coś rzadziej ktoś do czegoś (do kogo) ma się negatywny stosunek; 'byłe co, byłe kto' (SWJP I, 164).

80 Por. *rozmowa przebiega* (idzie gładko) por. *przebiegać* 'rozвивać się w czasie, odbywać się: 'zachodzić, dokonywać się' (SWJP II, 164); por. *przebiegać* w zn. 6. 'rozвивać się w czasie, odbywać się „Debata przebiega spokojnie” (SWJP II, 164).

o dodatkowe informacje związane z kontekstem psychologicznym zaburzeń płynności mówienia:]

SL odczytuje pytanie kwestionariuszowe sugerujące trojką alternatywą (możliwość wyboru) interpretacji jąkania jako zaburzenia (zjawiska, problemu) językoznawczego, medycznego bądź psychologicznego;

SL [pytanie partnerskie dostosowane do sytuacji wywiadu:] ... *Czy uważasz*⁸¹ [sądysz, myślisz, jesteś przekonany], że jąkanie to problem bardziej lingwistyczny [wada wymowy], *czy też zdrowotny* [choroba], *czy jednak psychologiczny?* [fobie, nerwice mowy?]

Reakcja:

OJ [skłaniam się do wyboru jednej opcji; preferuję jedną z możliwości:]

... *ja myślę* [‘sądzę’], że bardziej psychologiczny... [twierdzę że (sądzę że)] ... to zależy od-od naszego nastawienia [punktu widzenia (oglądu), perspektywy poznawczej, aspektu (fasety)] tak naprawdę ... [uzasadniam, argumentuję:] ... *znam*⁸² ludzi, którzy są yyy wypowiadają się płynnie, ale potrafią tak się zde... ner...wować, że nie potrafią powiedzieć nic [wskazują na ambiwalencję zachowań i postaw:] ... z drugiej strony, znam też ludzi, którzy yyy jak się zdenerwują, to się yyy jąkają i-i-i będąc bardzo spokojnymi, też się jąkają...

Coda (uogólnienie, konkluzja: myśl przewodnia):

OJ ... *tak, że ka-, ka-żdy człowiek, który się jąka jest specyficznym* [odrębnym] *przypadkiem ... nie ma takich samych* [przypadków na świecie] ... K. l. 28.

Fr₉ – typowy przykład dialogowej pary przylegającej (pytanie o rozwinięcie informacji – odpowiedź w formie charakterystycznej dla modułu narracyjnego opowiadania):

– studentka logopedii zadająca pytanie dziewczynie jąkającej się (l. 16) w wywiadzie diagnostycznym:

– w partnerskim układzie komunikowania (mówienia „na ty”):

SL ... *Jak myślisz, co było przyczyną twojego jąkania?* [por. proszę o zastanowienie się (chwilę refleksji) i odpowiedź na pytanie]

OJ [osoba jąkająca (dziewczyna l. 16) próbuje odpowiedzieć na drugą część pytania (o przyczyny jąkania), ale urywa w połowie zdania:]

... u mnie [moje] jąkanie wychodzi... [por. ‘wywodzi się, pojawia się, ma

81 Por. *uważać* w zn. 5) ‘sądzić coś, mniemać, przypuszczać, zakładać, twierdzić’ (SWJP II, 490).

82 *znam: znać* 1. ‘mieć wiedzę, wyobrażenie, pojęcie o czymś, o kimś, wiedzieć, co jest czym lub kto jest kim’ (...) 2. ‘mieć przyswojone wiadomości, opanowane umiejętności w jakiejś dziedzinie’, ‘umieć coś dobrze’, 3. ‘wiedzieć, że coś istnieje lub może istnieć’ (SWJP II, 664).

miejsce, miało miejsce’] ... [zmiana toku narracji z trzecioosobowej (praesens) na pierwszoosobową (czasu przeszłego):] zaczęłam się jąkać chyba dlatego, z jak *byłam mała* [wtedy, kiedy byłam mała – w dzieciństwie] ... [stało się coś bardzo złego] ...

– moduł opowiadania:

– kolejna zmiana toku narracji na trzecioosobową (czasu przeszłego) – w opowiadaniu traumatycznej historii: ... *to u babci na podwórku bodajże*⁸³ [chyba, nie jestem pewna] *wskoczył dk. mi na g(...)łową kogut ... zaczął dk. mnie dziobać po g-głowie...*

– korekta (zmiana strategii na narrację emotywną (pierwszoosobową czasu przeszłego – dokonanego): ... *zalałam się (dk.) całą krwią ... wystraszyłam się dk. tego [koguta] ... zaniosiłam się (dk.) [od płaczu] przestraszyłam dk. [się] ... [efekt perlokucyjny – emocjonalny]†*

Coda (potwierdzenie)⁸⁴:

... *i od tego momentu się chchchyba* jąkam... [Dz. l. 16, NNM, 20, 72%].

Podsumowanie

Dialog można rozumieć jako „mówienie dla...”, „mówienie wobec...” (Tischner 1992; por. także Michalik 2006). Jest on wyrazem otwarcia się na drugiego człowieka (Tischner 1982; Warchała 1991).

Podjęte analizy mają charakter dialogiczny. Po pierwsze, poprzedzają je de-skrypcje rozmów prowadzonych z osobami jękającymi się; rozmów, z których wyłaniają się realne fragmenty życia osób dotkniętych tym głębokim zaburzeniem komunikacji językowej. Po drugie, są dialogiem z zastaną tradycją logopedyczną, która – częściej niż osobami jękającymi się – zajmowała się jękaniem. Jesteśmy przekonani, iż wykorzystane lingwistyczne instrumentarium metodologiczne pomaga odkryć kolejny z aspektów jękania – wcześniej

83 *bodajże* (to samo co *bodaj*) – wyraz modalny – wyraz, którym mówiący zaznacza, że wiedział coś, ale nie może sobie tego przypomnieć i decyduje się powiedzieć to, co przypuszczałnie jest prawdą!, ‘chyba’ (SWJP I, 66); wykładnik stosunku nadawcy do prawdziwości sądu: quasi-synonimy: *chyba, może, pewnie, pewno, przypuszczalne, zapewne* (Grochowski 1997: 52).

84 Stosując akt emotywny nadawca zabezpiecza przyjęcie przez odbiorcę oceny towarzyszącej wyrażonej emocji (Awdiejew 2004: 11). Odwołując się do strategii aksjologiczno-emotywnych, nadawca dąży do wprowadzenia i uzgodnienia z partnerem *opinii wartościujących* w stosunku do znanych interlokutorom lub hipotetycznych faktów, zdarzeń, stanów, osób lub innych zjawisk dopuszczających wartościowanie. Aktami mowy, jakie realizują tego typu strategie, są akty emotywno-oceniające. Realizują one subiektywny, uczuciowy stosunek osób mówiących do obiektów i faktów przedstawionych w opowiadaniu (relacji) (Nowakowska-Kempna 1995).

niebadany, bo możliwy do odkrycia tylko podczas otwartej na drugiego człowieka rozmowy.

Bibliografia

- Arutiunian L. 1977, *Problemy patologiczne podłoża jąkania*, „Logopedia”, 24, s. 31–37,
- Austin J.L. 1962, *How To Do Things with Words*, Clarendon Press.
- Austin J.L. 1962/1993, *Jak działać słowami*, [w:] *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa, s. 543–713.
- Awdiejew A. 2004, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Ayer A.J. 1965, *Problem poznania*, Warszawa.
- Boniecka B. 2000, *Struktura i funkcje pytań w języku polskim*, Lublin.
- Bruner J.S. 1986, *Actual minds, possible worlds*, Cambridge.
- Góral-Pórola J. 2016, *Jąkanie. Analiza procesu komunikacji słownej*, Kraków.
- Grabias S. 1994, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Grochowski M. 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków.
- Grzegorzczkowska R. 1996, *Filozoficzne aspekty kategoryzacji*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska, Lublin, s. 11–26.
- Grzegorzczkowska R. 1998, *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin, s. 18–19.
- Jędrzejko E. 1987, *Semantyka i składnia czasowników deontycznych*, Wrocław.
- Laskowski R. 2008, *Semantyka czasownika pamiętać*, „Biuletyn PTJ”, 64, s. 77–96.
- Leech G.N. 1966, *English in Advertising: A Linguistic Study of Advertising in Great Britain*, Londyn.
- Ligara B. 1997, *Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe*, Kraków.
- Maj Ł. 2014, *Interakcja w afazji na podstawie wypowiedzi pacjenta z afazją pierwotną, postępującą*, „Nowa Logopedia”, 5, s. 157–185.
- Michalik M. 2006, *Struktura dialogów osoby niedosłyszącej*, „Audiofonologia”, 29, s. 79–83.
- Michalik M. 2009, *Spójność dialogów osoby niedosłyszącej*, „Biuletyn Logopedyczny”, 1, s. 41–49.
- Moeschler J. 1985, *Argumentation et conversation. Eléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris.
- MSJP – *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1968.
- Nowakowska-Kempna I. 1995, *Zastosowanie analizy kognitywnej w badaniach języka dzieci i młodzieży*, [w:] *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*, red. J. Ożdżyński, Kraków, s. 9–31.
- Post M. 2001, *Efekty i akty perlokucyjne*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. W. Kubiński, D. Stanulewicz, Gdańsk, s. 135–147.
- SE – Boryś W. 2006, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Sidor M. 2011, *Niepłynność mowy w jąkanii*, Lublin.
- Stubbs M. 1983, *Language Schools and Classrooms*, London.
- SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 1–2, Warszawa 2001.

- Tarkowski Z. 2003, *Jąkanie jako zaburzenie komunikacji interpersonalnej*, [w:] *Zaburzenia procesu komunikatywnego*, red. A. Obrębowski, Z. Tarkowski, Lublin.
- Tarkowski Z. 2007, *Psychosomatyka jąkania*, Lublin.
- Tarkowski Z. 2011, *Skala reakcji na nie płynność mówienia*, Lublin.
- Tischner J. 1982, *Myślenie według wartości*, Kraków.
- Warchala J. 1991, *Dialog potoczny a tekst*, Katowice.
- Wierzbicka A. 1973/2004, *Akty mowy*, [w:] *Semiotyka i struktura tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1973, s. 201–219.
- Wierzbicka A. 1983/2004, *Genry mowy*, [w:] *Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław, s. 125–137.
- Wilkoń A. 2003, *Gatunki mówione*, [w:] *Porozmawiajmy o rozmowie, lingwistyczne aspekty dialogu*, red. M. Kita, J. Grzenia, Katowice, s. 46–58.

- Grzegorz Ożdżyński
Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach
- Jolanta Góral-Pórola
Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach
- Mirosław Michalik
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Filologii Polskiej
Zakład Neurolingwistyki